CULTURI VECHI ÎN MOLDOVA

În evul mediu timpuriu în spațiul carpato-nistrean s-a conturat o civilizație originală de factură romanică prin esență ce se deosebea în mod substanțial de civilizațiile popoarelor vecine și se înscria perfect în ansamblul general românesc.

CULTURI VECHI ÎN MOLDOVA

GHEORGHE POSTICĂ

Civilizația veche românească din MOLDOVA

Chișinău
«ȘTIINȚA»
1995

ACADEMIA DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA
Institutul de Arheologie şi Istorie Veche

CULTURI VECHI
ÎN MOLDOVA

GHEORGHE POSTICĂ

Civilizaţia veche românească din MOLDOVA

Chişinău
«ŞTIINŢA»
1995

CZU 949.83 «04/08»

În lucrare este abordată problema constituirii şi dezvoltării civilizaţiei vechi româneşti în spaţiul carpato-nistrean. Sunt analizate fenomenele istorice de la sfârşitul antichităţii şi din perioada evului mediu timpuriu. Este demonstrată continuitatea populaţiei autohtone din acest ţinut şi caracterul ei românesc.

Coperta seriei: Oleg Cojocaru

0503020909—8
M—004—95 La comandă

ISBN 5-376-01634-X

© Gh. Postică, 1995.
© Prezentare grafică: O. Cojocaru, 1995.

INTRODUCERE

Perioada secolelor V—XIII pentru populaţia autohtonă din străvechea Dacie a constituit o etapă de încercări foarte grele, cauzate de marea migraţie a popoarelor, care a durat timp de peste un mileniu. Depăşind impedimentele ce-i stăteau în cale, poporul român a demonstrat întregii lumi viabilitatea neamului. Rupt din marele ocean al Romei, la sfârşitul antichităţii, el, pe parcursul evului mediu timpuriu, a fost confruntat în permanenţă cu nenumăratele valuri de migratori şi în mare parte izolat de romanitatea occidentală şi de cea balcanică, devenind mai apoi o insulă imensă, înconjurată de un ocean etnolingvistic străin — cel al slavilor. Această insulă latinofonă pe parcursul secolelor s-a transformat într-o cetate viguroasă de suflet românesc, care a fost în stare să respingă toate încercările de asediu din partea popoarelor migratoare şi a celor din vecinătate. Cetatea etnică românească s-a impus organic în spaţiul Daciei istorice, care reprezenta o fortăreaţă naturală, cu acropola carpatină în centru, înconjurată de centura de dealuri şi câmpii şi de cele mai mari râuri din Europa. În aşa fel, spiritul de rezistenţă al românilor, înrădăcinat în pământul lor istoric, a constituit o stavilă greu de trecut în faţa duşmanilor.

Un aport deosebit în lupta pentru supraviețuire și prosperare a neamului în evul mediu timpuriu l-au adus românii din răsăritul Daciei, ce cuprindea teritoriile dintre Carpați, Nistru și Marea Neagră, care, fără îndoială, alcătuiau o parte din trupul românesc. Ei totdeauna au suportat primii loviturile din partea popoarelor migratoare din Nord și din Orient. Românii de pe teritoriul Moldovei reprezentau scutul oriental al cetății etnice românești, care, de fapt, era scutul de bază al neamului, fiindcă anume el apăra inima poporului ce pulsa neobosit în acropola carpatină.

În perioada sec. V—XIII au avut loc o serie de evenimente ce au determinat pentru multe secole înainte dezvoltarea istorică a populației autohtone din străvechea Dacie. Cel mai remarcabil eveniment l-a constituit, fără îndoială, faptul definitivării etnogenezei românilor. Acest proces, început în perioada antică, a cuprins câteva secole și s-a realizat într-o formă finită, bine conturată, originală la începutul evului mediu.

TERITORIUL MOLDOVEI IN CONTEXTUL ETNOGENEZEI POPORULUI ROMÂN

Începutul evului mediu în Europa a coincis în timp cu avansarea pe arena istorică a popoarelor neolatine, inclusiv a poporului român. Apariția românilor reprezintă un rezultat logic al dezvoltării multiseculare a populației autohtone din Dacia antică. Această dezvoltare a însemnat, de fapt, însuși procesul de formare, de etnogeneză a poporului român.

Din punct de vedere istoric, procesul formării românilor, ca și în cazul formării popoarelor romanice occidentale, cuprinde trei etape de bază. În prima etapă s-a constituit substratul neamului, în ce-a de-a doua a avut loc romanizarea acestui substrat etnic, iar în cea de-a treia, în condițiile prăbușirii Imperiului Roman și a migrației popoarelor, s-a realizat cristalizarea și individualizarea lui.

Substratul poporului român, sau piatra lui de temelie, l-au constituit triburile tracice, mai precis, geto-dacii, care în momentul primelor contacte cu romanii aveau deja o istorie de cel puțin un mileniu. Teritoriul istoric al acestor triburi cuprindea un spațiu imens, de la munții Moraviei la apus până în Transnistria la răsărit și de la Carpații de Nord până la munții Balcani și Marea Neagră. Triburile geto-dacice au reprezentat trupul, pe suprafața căruia în prima jumătate a mileniului I e.n a

fost implantant altoiul roman, din care a crescut acel arbore falnic şi viguros, cunoscut sub numele de popor român.

Romanizarea geto-dacilor a însemnat preluarea de către tracii de nord a civilizaţiei de tip roman, a structurilor lor sociale, economice şi spirituale, iar ca urmare la toate acestea, acceptarea limbii latine ca mijloc de comunicare.

Unii cercetători, în special cei sovietici, în baza unor premise subiective, au încercat să limiteze procesul romanizării geto-dacilor atât în timp, cât şi în spaţiu, considerând că arealul romanizării n-a corespuns ariei de răspândire a geto-dacilor. Romanizarea, după cum afirmă ei, s-ar fi petrecut doar în spaţiul intracarpatic şi în regiunile din Sud-Vest, ce corespundea teritoriului Daciei Traiane, iar în timp limitează acest proces doar la 165 ani, perioadă cât a existat provincia sus-numită. Această opinie exclude din arealul romanizării teritoriile extraprovinciale şi, în primul rând, spaţiul carpato-nistrean, ceea ce nu poate fi acceptat, fiindcă contravine realităţilor istorice din această regiune.

Romanizarea geto-dacilor a reprezentat un proces istoric care s-a desfăşurat pe fundalul pregătit de civilizaţia elenistică timp de peste şase secole. Fiind în primul rând, un fenomen lingvistic şi cultural, romanizarea nu cunoştea hotare, ea nu s-a oprit la graniţele Imperiului, ci a pătruns mai departe în adâncul lumii «barbare». Din această cauză romanizarea nu poate fi strict limitată în spaţiu şi timp şi, mai ales, nu poate fi redusă la hotarele şi perioada de existenţă a provinciilor romane, în cazul concret a Daciei Traiane. Acest proces a început cu mult înaintea formării provinciei Dacia şi a continuat mai apoi după plecarea legiunilor romane din nordul Dunării. Din punct de vedere teritorial, romanizarea nu s-a limitat numai la spaţiul intracarpatic al Daciei Traiane, ea a avut loc pe un spaţiu mult mai mare ce corespundea teritoriului de baştină al geto-dacilor, inclusiv pe pământurile Moldovei dintre Nistru şi Carpaţi, chiar dacă cea mai mare parte a acestor meleaguri nu a fost direct inclusă în limitele propriu-zise ale Imperiului Roman.

Procesul romanizării geto-dacilor s-a declanşat cu mult timp înainte de data oficială a formării provinciei Dacia (106 e.n.) şi nu a încetat la data plecării legiunilor romane de la nordul Dunării (271 e.n.), ci a continuat mai departe, până la prăbuşirea definitivă a Imperiului Roman.

Procesul romanizării geto-dacilor cuprinde trei etape de bază pe care convenţional le numim: preprovincială, provincială şi postprovincială.

Cea dintâi corespunde perioadei premergătoare provinciei Dacia. Cronologic ea începe cu anii 70—60 î.e.n., din momentul primelor contacte directe ale geto-dacilor cu romanii şi continuă până la 106 e.n., când Traian supune Dacia lui Decebal. La începutul acestei etape romanii încep să pătrundă în nordul Dunării, inclusiv pe teritoriul Moldovei, pe cale economico-culturală, după care a urmat şi expansiunea militară. În anul 15 e.n. la hotarul de sud al Daciei este formată provincia romană Moesia, iar din anul 46, când Dobrogea actuală devine parte componentă a provinciei Moesia, teritoriul carpato-nistrean ajunge în vecinătatea imediată a Imperiului Roman. Acest fapt a constituit un fac-

tor decisiv pentru soarta ulterioară a geto-dacilor de pe pământul Moldovei. Mai mult ca atât, de prin anii 50 ai secolului I romanii își extind stăpânirea la sudul interfluviului pruto-nistrean, iar în a. 57 ocupă orașul Tiras. Astfel, teritoriile din sudul Moldovei intră sub dominația directă a romanilor cu jumătate de secol înainte de supunerea Statului Dac. Din aceste regiuni, cu mult înainte de formarea provinciei Dacia Traiană, începe o expansiune masivă a civilizației romane în teritoriile geto-dacice dintre Nistru și Carpați. In sec. al II-lea, când are loc intervenția decisivă a legiunilor romane în Dacia și se pune capăt statului lui Decebal, la est de Carpați, pe teritoriul Moldovei, existau deja elemente de civilizație romană puternice care au determinat un alt curs al evoluției istorice a populației autohtone.

A doua etapă a romanizării geto-dacilor, numită provincială sau a Daciei Traiane, cuprinde intervalul dintre anii 106—271, adică de la cucerirea Statului Dac și formarea de către Traian a provinciei Dacia până la părăsirea ei de către administrația și legiunile romane pe timpul lui Aurelian. Aceasta este etapa hotărâtoare, în care romanizarea se producea în mod direct pe toate căile. In perioada dată nucleul principal al romanizării se concentrează, fără îndoială, în provincia Dacia, în spațiul intracarpatic, ce cuprindea inima vechiului regat al lui Decebal. Aici romanizarea decurgea rapid și foarte profund. Accelerarea romanizării se datora, în mare parte, politicii imperiale, ce urmărea scopul de a implanta civilizația romană prin toate mijloacele. Un centru destul de puternic al romanizării din secolele II—III îl

reprezenta și provincia Moesia Inferior, creată în anul 86 de împăratul Domițian, ce se întindea din nord-estul peninsulei Balcanice până la Tiras. Prin intermediul celor două provincii romanizarea se extindea și asupra celorlalte teritorii ale Daciei libere dintre Nistru și Carpați, care, cu toate că nu intrau în componența Statului Roman, erau supravegheate și controlate de către acesta atât în mod direct, cât și prin mijlocirea aliaților lui din regiune. In perioada provincială, romanizarea geto-dacilor dă primele roade, biruind definitiv în cele mai multe regiuni din Dacia Traiană și Moesia Inferior. In același timp, în regiunile îndepărtate de centrele urbane și greu accesibile din Dacia liberă, procesul romanizării se desfășurase mai lent, din care cauză încă nu se definitivase complet, cu toate că se află într-o etapă avansată.

Etapa hotărâtoare a romanizării geto-dacilor, cea postprovincială, începe cu anul 271, o dată cu prăbușirea stăpânirii romane în provincia Dacia Traiană, și se termină pe la sfârșitul sec. V—începutul sec. VI, când se intensifică pericolul din partea popoarelor migratoare. In această perioadă aria geografică a romanizării crește substanțial, pentru a se suprapune în timp peste tot spațiul geto-dacic.

Biruința definitivă a romanității în toate regiunile Daciei istorice a fost posibilă, în primul rând, datorită faptului că Imperiul Roman, după abandonarea provinciei Dacia, nu a pierdut în realitate controlul asupra regiunilor nord-danubiene, influențând efectiv viața de acolo prin diferite mijloace. De aceea, în perioada postprovincială, în romanizarea geto-dacilor un rol important continuă să-l joace politica imperială romană care supraveghea aces-

te regiuni nu numai printr-un control indirect (de exemplu, prin aliaţii săi federaţi), ci şi prin restabilirea stăpânirii sale directe în anumite fâşii ale spaţiului nord-danubian, cum a fost, bunăoară, pe timpul lui Constantin cel Mare în sec. al IV-lea.

Romanizarea în această perioadă a avut loc şi prin mijlocirea populaţiei romane şi a celei romanizate din fosta Dacie Traiană, care, după plecarea administraţiei imperiale, rămâne principalul focar al romanismului din spaţiul geto-dacic. Lichidarea hotarelor ce divizau teritoriul Daciei istorice şi plecarea armatelor romane la sud de Dunăre au facilitat contactele dintre populaţia autohtonă din diferite regiuni, dar, în primul rând, cele ale populaţiei romane şi romanizate din fosta Dacie Traiană cu populaţia pe cale de romanizare, inclusiv cu cea din multiplele insule geto-dace, adversare procesului de romanizare din fosta Dacie liberă. Răspândirea romanităţii de către populaţia băştinaşă romanizată se desfăşura pe cale paşnică. Acest proces decurgea în mod natural şi era efectiv, fiindcă elementele romanice nu erau impuse de o forţă străină, ci veneau de la conaţionali pe cale culturală, nonviolentă. De aceea, în cazul dat, forţa de rezistenţă, de opunere în faţa procesului de romanizare, care este de presupus că a existat mai ales în Dacia liberă, a slăbit considerabil şi, în cele din urmă, au fost acceptate toate inovaţiile lingvistice şi culturale.

Al treilea factor fundamental al romanizării geto-dacilor din perioada postprovincială, care a jucat rolul hotărâtor în cadrul acestui proces, a fost religia creştină, ce apare în Dacia încă prin sec. al II-lea. În secolele III—V creştinismul s-a impus

pregnant la populaţia geto-dacică din regiunea Dunării de Jos şi de pe teritoriul Daciei. Fiind un factor spiritual, creştinismul a contribuit, mai întâi de toate, la distrugerea mentalităţii de opoziţie faţă de civilizaţia romană ce exista, fără îndoială, la o parte din populaţia Daciei, în special din regiunile extracarpatice.

Creştinismul, prin cuvântul lui Dumnezeu, a făcut să crească autoritatea romanilor, pe care aceştia mai înainte nu o aveau la autohtoni, fiind consideraţi drept cuceritori. El a contribuit la sporirea încrederii faţă de Statul Roman şi de civilizaţia romană, de valorile culturale romane, faţă de limba latină, prin mijlocirea căreia erau propovăduite Sfânta Scriptură şi cuvântul Mântuitorului.

Astfel, a fost lichidată o barieră foarte importantă de opoziţie psihologică din calea procesului de romanizare ce exista chiar din momentul primelor contacte cu lumea romană. Suprimarea ei a dus la accelerarea romanizării geto-dacilor din acele regiuni care mai înainte se opuneau romanilor.

În acest mod creştinismul a jucat un rol însemnat în etnogeneza neamului românesc. El a contribuit la aprofundarea şi definitivarea procesului de romanizare a geto-dacilor, făcându-l ireversibil.

Ultimul factor, care a accelerat definitivarea romanizării geto-dacilor, l-a constituit începutul marii migraţii a popoarelor. Pomenindu-se în faţa pericolului de-a fi distrusă de către hoardele asiatice, populaţia autohtonă romanizată din Dacia, cât şi insulele de geto-daci neromanizaţi, au fost nevoite să se consolideze pentru a supravieţui sau să conlucreze. Şi această consolidare până la urmă s-a efectuat în baza elementului roman. Ultimele insule

de geto-daci neromanizaţi în faţa pericolului asiatic în sec. IV—V benevol au acceptat latinitatea, dizolvându-se în masa romanică din nordul Dunării, devenind astfel o parte componentă şi indispensabilă a acestei lumi.

Astfel, procesul romanizării geto-dacilor a decurs nu 165 de ani, cum afirmă unii istorici, ci o perioadă mult mai îndelungată ce cuprinde peste 600 ani.

O dată cu definitivarea romanizării pe întregul spaţiu al Daciei istorice, procesul de etnogeneză al românilor păşeşte în ultima fază — de cristalizare şi individualizare a noului etnos — a poporului român. În privinţa duratei acestei etape istoricii au emis mai multe păreri. Unii socot că include sec. VI—IX, alţii sec. VI—VII. Fără a pretinde la ultimul cuvânt privind acest domeniu, atragem atenţia la faptul că această etapă este legată de interacţiunea daco-romanilor cu elementul migrator, în special cu slavii vechi, care, fiind asimilaţi de autohtoni, au injectat etnosului romanofon o coloratură specifică ce a contribuit în mod substanţial la crearea unor trăsături, care deosebesc romanitatea orientală de cea occidentală.

Astfel, pentru etapa finală a etnogenezei românilor este caracteristică statornicirea elementelor romane în Dacia în condiţiile izolării acestui spaţiu de romanitatea occidentală şi a înaintării vertiginoase a marelui ocean etnolingvistic al slavilor vechi, care într-un scurt timp s-a extins peste teritoriul imens de la Marea Baltică până la Marea Egee. Dominaţia efectivă a slavilor vechi în Dacia a durat cel mult jumătate de secol, până în 602, când după forţarea limesului bizantin de pe Dunăre majoritatea lor părăsesc spaţiul carpato-danubian pentru a-şi căuta o soartă mai bună pe teritoriile Imperiului Bizantin de la sud de Dunăre. O parte din populaţia slavă, care n-a plecat din nordul Dunării, s-a stabilit cu traiul în satele populaţiei autohtone şi treptat s-a românizat, primind limba şi cultura băştinaşilor.

Momentul românizării slavilor vechi de către daco-romani a constituit un eveniment epocal, care delimitează clar sfârşitul procesului de etnogeneză a românilor. Românizarea slavilor n-a fost altceva, decât un proces de asimilare a populaţiei migratoare de către autohtoni. Un asemenea proces putea să aibă succes numai într-un singur caz, în cel al consolidării etnolingvistice a autohtonilor. În caz contrar, procesul respectiv putea să aibă urmări inverse, aşa cum s-a întâmplat la sud de Dunăre, unde populaţia romanică a fost în mare parte slavizată.

Deci poporul român ca etnie cu trăsături originale definite se impune la începutul evului mediu. Apariţia poporului român este documentată foarte convingător de sursele arheologice. Începând cu secolele VIII—IX, în spaţiul carpato-istro-nistrean se conturează o cultură materială destul de omogenă, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de «cultură Dridu» sau cultura veche românească. Astfel, putem conchide că monumentele arheologice din secolele V—VII reprezintă ultima etapă în evoluţia populaţiei daco-romane, iar cele din sec. VIII—IX prima etapă a etnosului românesc propriu-zis. În această perioadă se încetăţeneşte definitiv etnonimul «român», apărut ca o transformare din «Romanus». Tot acum se încetăţeneşte şi

etnonimul «vlah», folosit pentru *români* de către reprezentanţii altor popoare. Acesta avea aceeaşi semnificaţie ca şi etnonimul «roman», indicând originea romanică a poporului român. Cele două denumiri au coexistat paralel în decursul întregului ev mediu, până la începutul epocii moderne, când termenul «român» a început să fie folosit şi pe plan extern, înlăturându-se treptat etnonimul «vlah».

POPULAŢIA AUTOHTONĂ DIN MOLDOVA ÎN CONTEXTUL MIGRAŢIEI POPOARELOR

Începând cu primele secole ale erei noastre, teritoriul Daciei Răsăritene dintre Carpaţi şi Nistru devine Rubiconul popoarelor migratoare ce se deplasau din adâncurile Asiei sau din nordul Europei în căutarea unui destin mai bun. Cucerirea de către migratori a acestui spaţiu deschidea calea spre cele mai bogate centre ale civilizaţiei antice. De aceea, de la această limită se începea pentru Europa marea migraţie a popoarelor care va duce la prăbuşirea Imperiului Roman şi va cutremura din temelie tot Apusul, schimbând cardinal mersul istoriei de pe bătrânul continent. Pentru Europa Occidentală marea migraţie a popoarelor a fost doar un episod restrâns, care a cuprins o perioadă de cca 300 ani. Pentru spaţiul românesc însă şi, în primul rând, pentru teritoriul carpato-nistrean, marea migraţie a popoarelor a fost un proces de lungă durată, care a cuprins o perioadă de cca 1300 ani. Dacă Apusul în evul mediu a dus o viaţă mai puţin zbuciumată, spaţiul românesc a trebuit să ţină piept hoardelor migratoare pentru a apăra nu numai sărăcia sa, dar şi viaţa tihnită din Occident.

Începuturile marii migraţii a popoarelor datează de prin secolele I—II e. n., când triburile nomade ale sarmaţilor declanşaseră o ofensivă împotriva populaţiei dacice din spaţiul carpato-nis-

trean. Acest eveniment a deschis şirul unor noi valuri de migraţii, care vor continua fără întrerupere până în sec. al XIII-lea. În perioada dată popoarele migratoare au constituit pentru teritoriile dacice un factor permanent în sens politic-militar, dar variabil sub aspect etnic şi cultural. Aceasta înseamnă că în ţinuturile româneşti există o succesiune în ceea ce priveşte dominaţia migratorilor, dar, pe de altă parte, lipsea o continuitate de locuire a lor. În decursul «mileniului migraţiilor» prin spaţiul carpato-nistrean s-au perindat neamurile sarmaţilor, goţilor, hunilor, slavilor, bulgarilor, maghiarilor, pecenegilor, uzilor, cumanilor, mongolilor etc. Fiecare din aceste triburi a dominat o anumită vreme peste teritoriile est-carpatice, dar stăpânirile lor au fost trecătoare. Unicul factor stabil din spaţiul carpato-nistrean în epoca antică şi în cea medievală timpurie l-a constituit populaţia băştinaşă, care a locuit aici în permanenţă, devenind obiectul exploatării din partea migratorilor. Perioada dominaţiei migratorilor a coincis în timp cu procesul unor schimbări radicale ale populaţiei dacoromane, care în condiţiile izolării de lumea latină şi a particularităţilor locale a evoluat în direcţia formării unui etnos romanic deosebit, cel românesc. Procesul de restructurare etnolingvistică a populaţiei romanizate a cuprins o perioadă de 300—500 ani, în secolele V—IX. Această perioadă a corespuns migraţiei în spaţiul carpato-nistrean a hunilor, slavilor şi a bulgarilor turanici. Pentru lumea latină şi Imperiul Bizantin autohtonii din nordul Dunării la începutul evului mediu reprezentau o populaţie romanică obişnuită ce nu se evidenţia în plan militaro-politic, ducând o viaţă paşnică de

agricultori. Din această cauză nu atrăgeau atenţia istoricilor din acea perioadă, spre deosebire de triburile migratoare, despre care sunt informaţii în toate istoriile timpului, datorită mobilităţii şi vieţii lor războinice. Lipsa informaţiilor scrise privitor la populaţia românească din secolele V—IX de la nordul Dunării a servit pentru unii istorici contemporani drept motiv pentru a infirma continuitatea poporului român în aceste teritorii. Acest «argument» este cunoscut în literatura istorică drept argumentul «ex silentio» (al tăcerii). Analizând cronicile medievale timpurii, şi, în primul rând, pe cele din Bizanţ, ne putem convinge că într-adevăr de-a lungul secolelor V—IX populaţia românească din spaţiul carpato-danubian este ignorată, în timp ce despre popoarele migratoare din aceeaşi regiune sunt foarte multe informaţii. Această constatare nu poate fi contestată, dar ea reprezintă numai jumătate din adevăr. A doua faţetă a lui constă din faptul că în secolele V—IX populaţia românească nu este pomenită, în general, nici într-un document nu numai la nordul Dunării, dar şi la sudul fluviului, unde, după părerea adepţilor teoriei migraţioniste, ar fi locuit populaţia românească din prima perioadă a evului mediu. În acest caz argumentul «ex silentio» are o valoare limitată, fiindcă acceptarea sa globală ar pune la îndoială existenţa întregii romanităţi orientale pe parcursul a 500 de ani, ceea ce este un nonsens. De aceea, fenomenul «tăcerii» izvoarelor scrise trebuie explicat prin alte modalităţi. Aici ni se pare util să menţionăm consideraţiile marelui filolog român Sextil Puşcariu: «Dacă istoricii şi cronicarii nu pomenesc de români nici la nord, nici la sud de Dunăre, vea-

curi multe e, fiindcă unele izvoare nu văd starea, ci mişcarea, fiindcă existenţa românilor în aceste regiuni, unde se găseau din vechime, era ceva firesc, ce nu trebuia relevat. Tot astfel nu se pomeneşte până târziu nici de albanezi, băştinaşi din regiunile locuite de ei. In cronici se notau evenimentele, nu curgerea uniformă a vremii, invaziile popoarelor noi, nu stăruirea (continuitatea) celor autohtone; războaiele, nu viaţa paşnică, organizaţiile de stat noi, nu lipsa de organizaţii a celor cuceriţi. Intâile ştiri despre români apar abia, când încep şi ei să se mişte, când se răscoală, iau parte la expediţii războinice sau au oarecare legătură cu anumite personalităţi istorice».

In perioada medievală timpurie românii făceau parte din aşa-numita lume «barbară» sau «Barbaricum», cum i se mai spunea, care se găsea în opoziţie faţă de Imperiul Bizantin şi civilizaţia Occidentului. In legătură cu aceasta, romanicii din nordul Dunării erau priviţi de bizantini şi occidentali ca o parte componentă a acestei lumi, fiind desemnaţi împreună cu alte popoare din regiune prin diferite denumiri arhaice ce aparţineau unor triburi, ce nu mai existau de multă vreme: geţi, daci, moesi, sciţi sau erau denumiţi pur şi simplu prin termenul «barbari». Uneori populaţia romanică era desemnată prin termeni parţial contemporani (huni, gepizi, avari, bulgari), după numele acelor popoare care deţineau controlul politic la nordul Dunării. Asemenea fapte sunt semnalate de Ammianus Marcelinus şi Procopius din Caesarea, precum şi de alţi autori.

Pe lângă acestea trebuie menţionat că referitor la evul mediu timpuriu există totuşi unele informaţii

directe despre populaţia romanică din nordul Dunării. Prezintă interes un fragment din lucrarea *Arta militară* a autorului bizantin din prima jumătate a sec. al VII-lea Mauricius. Povestind despre războaiele purtate în această perioadă de către Bizanţ, la nord de Dunăre, Mauricius menţionează în respectivele regiuni alături de neamurile migratoare o populaţie romanică, pe reprezentanţii căreia armatele imperiale îi foloseau în calitate de cărăuşi, dat fiind faptul că ei erau buni cunoscători ai acestor locuri. Aceşti romanici, după spusele lui Mauricius, constituiau o parte a lumii «barbare», fiindcă erau izolaţi de Imperiul Roman de Răsărit, iar din această cauză «au uitat de ai lor (de romeii din Bizanţ — *G. P.*) şi sunt cu mai multă tragere de inimă faţă de duşmani» (în acest caz faţă de slavi— *G. P.*).

Luând cunoştinţă de informaţia lui Mauricius, putem conchide că în perioada când autorul îşi scria lucrarea procesul etnogenezei românilor evoluase foarte mult în direcţia definitivării etnolingvistice a noului popor. In acel timp la romanicii nord-danubieni se profilase unele particularităţi, pe care nu puteau să le treacă cu vederea nici bizantinii. Se cuvine de menţionat că pe baza lucrării lui Mauricius putem vorbi despre conturarea tot mai accentuată, către mijlocul sec. al VII-lea, a conştiinţei etnice româneşti. Pe de altă parte, însă trebuie subliniat că datele lui Mauricius ne demonstrează că procesul etnogenezei românilor la acea perioadă nu se definitivase complet.

Definitivarea etnogenezei românilor, după cum a fost menţionat deja, s-a produs prin secolele VIII—IX. Acest proces a avut loc în strânsă legă-

tură cu schimbările social-politice din sânul societății autohtone din acea perioadă și era legat de cristalizarea primelor formațiuni politice românești. Afirmarea la nordul Dunării a unor cnezate românești a fost înregistrată în istoriografia medievală. De aceea, nu întâmplător, începând cu sec. al IX-lea, apar primele mențiuni documentare scrise despre români, bunăoară, în cronica veche rusă *Povesti vremennâh let (Cronica anilor trecuți)*, în cronica veche latino-ungară *Gesta Hungarorum (Faptele ungurilor)* etc.

Din sec. al X-lea activitatea militaro-politică a românilor sporește foarte mult, din care cauză numărul de informații scrise devine tot mai mare. În secolele X—XIII despre românii din nordul Dunării și de la sudul fluviului au scris zeci de autori atât din țările vecine (Bizanț, Ungaria, Rusia), cât și din cele mai îndepărtate (Italia, Germania, Suedia, Islanda, Arabia etc.). Informațiile de la secol la secol, pe măsura creșterii importanței militaro-politice a românilor pe plan regional și european, devin tot mai detaliate și cuprinzătoare, numărul lor crescând îndeosebi o dată cu formarea statelor feudale românești independente — Moldova și Țara Românească.

Calea până la apariția statelor medievale românești a fost lungă și anevoioasă, cu o mulțime de obstacole serioase din partea popoarelor migratoare. De aceea istoria medievală timpurie reprezintă pentru poporul român nu numai o perioadă de cristalizare a neamului, ea a fost, în același timp, o perioadă de supraviețuire, de călire și de afirmare, seminția românească ridicându-se din bezna lumii barbare la nivelul celor mai de seamă popoare. Supraviețuirea românilor s-a datorat în mare parte romanității și creștinității sale. Aceste două elemente reprezintă pivotul de bază al neamului românesc care l-a alimentat cu acea putere spirituală, datorită căreia au fost învinși toți migratorii. Spre deosebire de alte popoare, românii și-au păstrat ființa etnică nu prin mijlocirea armelor, ci prin bogăția spirituală romano-creștină, în special, care a fost în stare să stăvilească toate tentativele de asimilare ce veneau din partea cuceritorilor.

DACO-ROMANII DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN ȘI PRIMII MIGRATORI

Istoria relațiilor dintre populația romanică din spațiul carpato-nistrean și popoarele migratoare a cunoscut mai multe etape. Prima este legată de triburile sarmaților care și-au făcut apariția în regiunea dată la începutul sec. I e. n. Sarmații reprezentau un popor nomad de neam iranian, care s-a deplasat în spațiul carpato-nistrean din stepele euroasiatice în mai multe valuri. Mai întâi aici năvălește tribul iazigilor, apoi pe la mijlocul sec. al II-lea cele ale aorșilor și roxolanilor, iar la mijlocul sec. al III-lea tribul alanilor. Sarmații duceau un mod de viață războinic. Fiind nomazi, ei hoinăreau prin diferite locuri în căutare de pășuni noi și de pradă. Despre o stăpânire sarmatică îndelungată asupra spațiului carpato-nistrean nu poate fi vorba, migratorii fiind nevoiți să țină seama de realitățile politico-militare locale. De aceea, nu întâmplător pe parcursul sec. II—III triburile sarmatice participă de mai multe ori la acțiuni militare organizate de dacii liberi împotriva Imperiului Roman. Ceea ce înseamnă că în linii generale controlul asupra acestor regiuni îl efectuau băștinașii.

Cu toate că sarmații au poposit pe meleagurile carpato-nistrene timp de câteva secole, populația autohtonă n-a simțit din partea lor aproape nici o influență. Și acest lucru era natural, dat fiind faptul că migratorii duceau un mod de viață mult deosebit de cel al localnicilor. Mai mult decât atât, sarmații nu dispuneau de o cultură materială evoluată și de aceea nu întâmplător în limba română nu a rămas aproape nici o urmă din vocabularul sarmatic.

În prima jumătate a sec. al III-lea începe a doua etapă în relațiile autohtonilor cu migratorii. De data aceasta în regiunea carpato-nistreană își fac apariția triburile goților. Acest popor de origine germanică migrase din regiunile baltice și își impusese autoritatea asupra unor teritorii imense de la nordul Mării Negre, de la râul Don până la Carpații Răsăriteni. Ca și sarmații, goții erau un popor foarte războinic, dar spre deosebire de primii, ei au reușit să-și impună dominația asupra autohtonilor, creând între Nistru, Dunăre și Carpați statul vizigoților. Pătura dominantă în acest stat o constituiau goții, în fruntea cărora se afla un rege. Populația dacică și sarmații care nu părăsiseră aceste teritorii au devenit supuși ai goților, fiind obligați să plătească anumite dări.

În secolele III—IV goții din spațiul carpato-nistrean erau aliați temporari ai Romei și aveau sarcina de a asigura securitatea limesului (hotarului) roman de la Dunăre. Pentru aceste servicii romanii plăteau goților însemnate sume de bani și le ofereau diferite cadouri, situație, care, în acea perioadă, îi avantaja pe goți. De aceea, în timpul dominației lor în spațiul carpato-nistrean, ca și în celelalte regiuni de la nordul Mării Negre, se stabilește un echilibru politico-militar, economic și cultural. Spre deosebire de alți migratori, goții au înțeles repede că bunăstarea lor materială depinde direct de bunăstarea

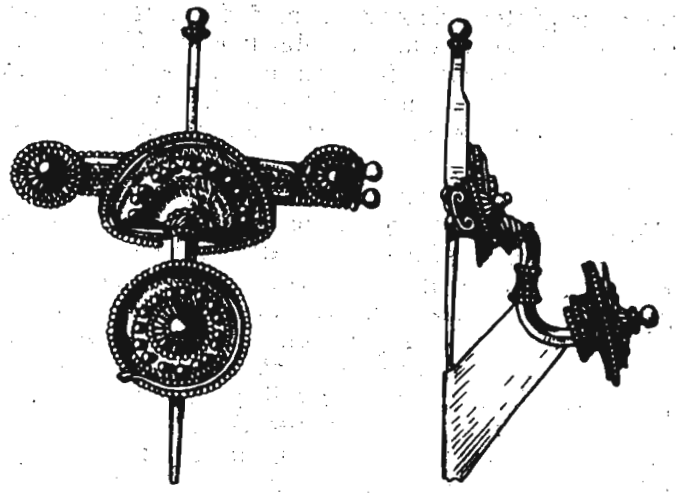

Fig. 1. Fibulă din aur şi argint. Sec. IV. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

autohtonilor şi deci nu întâmplător în perioada dominaţiei lor în spaţiul carpato-nistrean se observă o dezvoltare economică nemaipomenită până atunci.

Fiind la origine un popor sedentar, goţii au susţinut dezvoltarea gospodăriei agricole şi a producţiei meşteşugăreşti. Ei încurajau relaţiile comerciale cu Imperiul Roman care ating apogeul dezvoltării lor. Ca rezultat al acestei politici, influenţa binefăcătoare a Imperiului Roman s-a extins asupra populaţiei din regiune, atât autohtone, cât şi migratoare, formându-se o cultură materială mai mult sau mai puţin omogenă, care după caracteristicile sale reprezenta o cultură provincial-romană ce ni-

velase în parte deosebirile locale. Pe lângă toate acestea, în perioada dominaţiei goţilor, se observă o creştere considerabilă a populaţiei, o adevărată explozie demografică. Au apărut foarte multe sate noi, care aveau întinderi mari, ajungând până la 1,0—1,5 km în lungime şi 0,6—0,8 km în lăţime. După densitatea aşezărilor, această perioadă poate fi comparată doar cu sec. al XX-lea. In prezent sunt cunoscute cercetătorilor peste 2500 de localităţi din secolele III—IV, ceea ce constituie un număr destul de impunător. Influenţa culturală din partea goţilor asupra populaţiei băştinaşe, ca şi în cazul sarmaţilor, nu a lăsat, în general, urme la autohtoni. In limba română s-au păstrat doar câteva cuvinte care amintesc de prezenţa lor în aceste regiuni.

Goţii foloseau pentru denumirea populaţiei romanice termenul «valati», adus de ei din Germania şi aplicat iniţial tuturor populaţiilor ce vorbeau limba latină. De la goţi acest termen a fost luat de alte popoare, care în evul mediu timpuriu, cu unele schimbări fonetice (vlahi, blahi, valahi, volohi, olahi etc.), l-au aplicat poporului român.

Dominaţia goţilor la răsărit de Carpaţi a continuat până în anul 376, când, ca urmare a invaziei hunilor, ei sunt nevoiţi să abandoneze aceste teritorii. Astfel începe a treia etapă a relaţiilor autohtonilor din spaţiul carpato-nistrean cu migratorii. Hunii erau un popor de origine turanică, ce migrase în Europa din Asia Centrală. Istoricul roman Ammianus Marcelinus în lucrarea *Istoria romană* scrie că hunii reprezentau cea mai îngrozitoare populaţie din toate câte au fost până atunci şi că ei întreceau în cruzime şi barbarie orice măsură a sălbătăciei. In spaţiul carpato-nistrean hunii

au apărut pe neașteptate. După spusele aceluiași Ammianus Marcelinus armata lor a trecut râul Tiras într-o singură noapte printr-un vad localizat în regiunea Tighinei, luându-i prin surprindere atât pe daco-romani, cât și pe vizigoți, conduși de regele Atanarih. Sub presiunea hunilor goții s-au retras la început spre munții Carpați, iar mai apoi la sud de Dunăre, în Imperiul Roman. Astfel populația autohtonă a ajuns sub dominația hunilor. Apariția hunilor în aceste teritorii s-a soldat, probabil, cu numeroase expediții de jaf împotriva populației daco-romane și mari distrugeri materiale. Din aceste cauze băștinașii au fost nevoiți să se retragă din calea nomazilor mai departe de marile arterii fluviale și de vechile drumuri comerciale terestre. Daco-romanii într-un timp relativ scurt își părăsesc vetrele strămoșești situate în locuri accesibile și întemeiază sate noi în locuri «ascunse», bine dosite, din zonele de codru, podiș și la munte. Fiind apărate de desișuri de pădure, de dealuri și de văi adânci, hoardele dușmane practic nu puteau pătrunde în ele. În legătură cu aceasta trebuie menționat că așezările populației băștinașe din perioada dominației hunilor sunt descoperite destul de greu de către arheologi. Iată de ce prin anii 50—70 la istoricii sovietici se crease impresia greșită cum că în perioada stăpânirii hunilor în spațiul carpato-nistrean s-ar fi creat un hiatus, un pustiu lipsit de orice populație sedentară. Această opinie însă a fost depășită o dată cu cercetarea mai atentă a monumentelor arheologice din zona de codru din Podișul Central Moldovenesc. În prezent sunt cunoscute așezări din perioada stăpânirii hunilor lângă satele Hansca, Dănceni (raionul Ialoveni), Selițe, Pohorniceni (raionul Orhei), Costișa Davideni (jud. Neamț), Botoșana (jud. Suceava), Dodești (jud. Vaslui) etc., care aveau aspectul unor cătune alcătuite, de regulă, din 10—15 gospodării.

Spre deosebire de epoca precedentă, satele în sec. al V-lea erau izolate de lumea înconjurătoare, din care cauză populația ducea o viață patriarhală și destul de sărăcăcioasă. În legătură cu dispariția centrelor meșteșugărești din regiune și paralizarea completă a comerțului, locuitorii sunt nevoiți să se ocupe nu numai cu gospodăria agricolă, ci și cu producția meșteșugărească, care capătă un caracter casnic. Obiectele confecționate de autohtoni treptat își schimbă aspectul, deoarece ei nu aveau experiență necesară în acest domeniu și aptitudini respective. Cultura materială a daco-romanilor se modifica radical, devenind destul de rudimentară în comparație cu epoca precedentă. În acest sens semnificativă este ceramica, producerea căreia regresează considerabil. Astfel în locul vaselor de calitate superioară, confecționate la roata olarului și arse în cuptoare speciale, apare o ceramică grosolană făcută cu mâna, care treptat o înlocuiește pe cea precedentă, o dată cu invazia hunilor dispar vestitele ateliere meșteșugărești, multe secrete ale diferitelor tehnologii fiind îngropate sub ruinele satelor incendiate de către migratorii asiatici.

Între așezările autohtonilor existau legături destul de strânse dictate de necesitatea comună de a supraviețui în vremuri de grea cumpănă. Despre existența lor ne vorbește caracterul unitar al culturii autohtonilor din diferite regiuni ale spațiului carpato-nistrean. De aceea, izolarea localităților autohtone nu era absolută. Acest fenomen era în-

Fig. 2. Oală din lut din sec. V—VI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

dreptat împotriva migratorilor pentru a asigura viaţa comunităţilor autohtone.

Despre supravieţuirea populaţiei autohtone în timpul invaziei hunilor există menţiuni directe şi la unii istorici ai timpului. Astfel, Zosimos, vorbind despre evenimentele ce-au urmat după instaurarea dominaţiei hunilor în Dacia, scrie că în anii 381 carpo-dacii au participat într-o campanie militară condusă de huni la sud de Dunăre. Aceste date ne demonstrează că populaţia autohtonă, depăşind marele dezastru provocat de evenimentele anului 376, în linii generale supravieţuieşte, ba mai mult chiar, în anumite cazuri ea era folosită de cuceritori în

scopuri militare. Tot acelaşi autor pomeneşte despre aşezările băştinaşilor din nordul Dunării. După eşecul expediţiei din 381 carpo-dacii sunt nevoiţi să părăsească teritoriul Imperiului Roman de Răsărit «şi să se întoarcă — precum scrie Zosimos — la locurile lor». Aceste locuri, adică aşezările carpo-dacilor, se aflau la răsărit de Carpaţi, pe teritoriul Moldovei, unde trăia, conform datelor autorilor antici, tribul dacic al carpilor.

Spre deosebire de populaţia autohtonă, migratorii mai vechi din spaţiul carpato-nistrean de origine sarmatică şi gotică, sub presiunea hunică, au fost nevoiţi să părăsească aceste teritorii. De aceea, pe meleagurile Daciei Răsăritene pe la începutul sec. al V-lea rămân numai daco-romanii şi hunii. Comparativ cu goţii, care erau un popor de baştină din Europa şi se găseau la un nivel apreciabil de dezvoltare din punct de vedere social-economic şi cultural, hunii se aflau pe o treaptă mult inferioară. Plus la aceasta, ei erau un popor străin lumii europene. Dacă goţii au ştiut să folosească situaţia din regiunile limesului roman din plin nu numai pentru dezvoltarea unor interese de ordin material, dar şi pentru prosperarea acestor teritorii, apoi hunii n-au fost în stare să facă acest lucru. De aceea, dominaţia lor în spaţiul carpato-nistrean purta un caracter pur distructiv, ceea ce însemna începutul unei perioade de declin. Ce-i drept, spre deosebire de etapele anterioare, pe timpul hunilor toate teritoriile Daciei străvechi, locuite de daco-romani, au fost incluse într-un singur imperiu, sub o autoritate unică. Aceasta a condus inevitabil la lichidarea hotarelor ce separau lumea daco-romană în câteva părţi.

În urma dominației hunilor în sec. al. V-leà pe întreg teritoriul Daciei istorice au loc consolidarea treptată a comunităților autohtone și refacerea unității culturale de aspect daco-roman. În condițiile unei stăpâniri foarte aspre s-a conturat tot mai pronunțat conștiința romanică a populației autohtone, ce a determinat definitivarea procesului de romanizare a dacilor din toate regiunile. Dominația hunilor în spațiul carpato-nistrean, ca și în alte regiuni nord-danubiene, a durat până la mijlocul sec. al V-lea. După moartea regelui Atila în 453, marele imperiu s-a descompus. Începând cu anul 454, locul hunilor îl ocupă triburile germanice ale gepizilor, care controlau efectiv doar teritoriile Daciei de Apus din actuala Transilvanie. În a doua jumătate a sec. al V-lea presiunea migratorilor asupra populației autohtone din spațiul carpato-nistrean a slăbit considerabil.

ROMANICII ȘI SLAVII VECHI LA EST DE CARPAȚI

Începând cu sec. al VI-lea, populația romanică din spațiul carpato-nistrean, ca și din celelalte regiuni ale Daciei istorice, cunoaște o nouă etapă în relațiile cu migratorii. De data aceasta valul migrației a venit dinspre nord-est, iar în calitate de migratori apare un popor european — slavii vechi. Spre deosebire de predecesorii lor asiatici, slavii erau un popor sedentar ce se ocupa cu gospodăria agricolă. Către sec. al VI-lea triburile lor locuiau în regiuni întinse la nord și nord-est de Carpați.

La acea epocă slavii vechi se găseau la nivelul democrației militare, când războaiele deveniseră o ocupație obișnuită a societății, constituind un izvor însemnat de existență. Pe lângă toate acestea, ei cunosc o considerabilă creștere demografică. Din aceste cauze la începutul secolului al VI-lea slavii au început să migreze în alte regiuni mai bogate sau mai puțin populate pentru a dobândi noi mijloace de existență pe calea armelor și a valorifica unele pământuri pustiite mai înainte de către huni.

Unul din principalele obiective ale slavilor a fost Imperiul Bizantin, fiind atrași de bogățiile create în decursul a peste două milenii de către civilizația greco-romană. Bizanțul constituia pentru slavii vechi o țară de mare atractivitate, tot așa

cum pentru grecii antici, iar mai apoi şi pentru europenii medievali era India. De aceea, după prăbuşirea stăpânirii hunilor şi formarea unui vid militaro-politic în spaţiul carpato-nistrean triburile slavilor încep să se deplaseze la sud spre Imperiul Bizantin. Primele expediţii de jaf la răsărit de Carpaţi au loc, probabil, pe la sfârşitul sec. V—începutul sec. VI. La Dunăre însă slavii ajung abia în timpul domniei împăratului bizantin Iustin (518—527). În anul 518 efectuează o incursiune la sud de Dunăre tribul anţilor, iar în 527 — cel al sclavinilor. În anii 30—40 ai acestui secol, când în Bizanţ domnea împăratul Iustinian (527—565), expediţiile slavilor devin mai frecvente. Aceste raiduri erau efectuate de slavi îndeosebi în anotimpurile calde şi se reduceau, de regulă, la teritoriile bizantine din regiunea Dunării, după care invadatarii se întorceau pe pământurile lor de baştină din regiunile Ucrainei de azi. Organizarea expediţiilor de jaf tocmai în îndepărtatul Imperiu Bizantin a devenit pentru migratorii slavi în următoarele secole o normă. Această tactică ei au folosit-o chiar şi în epoca Statului Kievean. Astfel, cnejii ruşi Oleg şi Sviatoslav, după exemplul strămoşilor lor, au efectuat în câteva rânduri incursiuni de mari proporţii de la Kiev până la Constantinopol.

O dată cu declanşarea expediţiilor contra Imperiului Bizantin, în al doilea sfert al sec. al VI-lea, grupuri izolate de slavi în căutarea norocului încep să se deplaseze spre Dunăre. La răsărit de Carpaţi apar primii colonişti slavi. Punctul de cotitură în migraţia slavilor la sud l-a constituit iarna din 550—551, când triburile lor au iernat pentru prima dată la sud de Dunăre, pe teritoriul Imperiului Bizantin. Începând cu această dată, incursiunile contra Bizanţului deschid calea unor deplasări masive de populaţii slave. Din anii 50—60 ai sec. al VI-lea se începe colonizarea intensă cu populaţie slavă a teritoriilor din imediata apropiere a Imperiului Bizantin şi, în special, a spaţiului carpato-nistrean. Despre o pătrundere a coloniştilor slavi în Imperiul Bizantin în acea perioadă nu putea fi vorba, fiindcă limesul bizantin de pe Dunăre era foarte bine organizat şi funcţiona efectiv. De aceea, triburile slavilor sunt nevoite vremelnic să se stabilească cu traiul pe pământurile nord-danubiene. O parte din slavi, probabil, şi-au întemeiat aşezări în spaţiul carpato-nistrean, dar şi mai mulţi din aceşti migratori s-au aşezat cu traiul în satele populaţiei autohtone, adică a romanicilor. Astfel, se începe perioada de convieţuire romano-slavă în nordul Dunării, care se va răsfrânge în mod diferit asupra acestor două popoare în următoarele secole.

Împreună cu romanicii nord-danubieni slavii vechi practicau gospodăria agricolă, iar la momentele potrivite organizau din aceste regiuni incursiuni de jaf împotriva Bizanţului. Din sudul Dunării ei se întorceau cu pradă bogată capturată în oraşele şi satele bizantine. În timpul expediţiilor slavii luau mulţi prizonieri din rândul populaţiei romanice de pe teritoriul Imperiului Bizantin şi îi duceau la nord de Dunăre. Procopius din Caesarea scria că în 544 anţii au năvălit în Tracia, pe care au prădat-o şi au luat sclavi «o mulţime de romani de acolo..., şi îi duseră cu dânşii» la nord de Dunăre. Ţinând seama de faptul că anţii se stabilise la răsărit de Carpaţi, putem afirma că prizonierii erau aduşi pe teritoriul Moldovei.

Fig. 3. Oală-borcan din sec. IX. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

Captivarea unor romanici din sudul Dunării şi transferarea lor la nordul fluviului s-a practicat regulat încă de către huni în sec. al V-lea. Din anii 40 ai sec. al VI-lea acest lucru începe să fie practicat şi de către slavii vechi. Numărul celor capturaţi, după cum ne comunică Procopius din Caesarea, ajungea de multe ori până la câteva zeci de mii. De aceea pe această cale sporea numărul populaţiei romanice din nordul Dunării, inclusiv a acelei de pe teritoriul Moldovei.

Captivii aduşi din nordul Dunării erau aşezaţi pe pământurile nord-danubiene pentru a le cultiva şi a produce bunuri materiale necesare migratorilor. Incurajarea agriculturii de către popoarele migratoare este un lucru foarte important care, de fapt, reprezintă unul din argumentele continuităţii romanicilor la nord de Dunăre. Aceasta ne demonstrează că popoarele migratoare aveau nevoie de o populaţie agricolă permanentă ce dovedeşte încă o dată netemeinicia părerilor autorilor ce susţin că migratorii distrugeau absolut toată populaţia întâlnită în calea lor.

Exploatând populaţia romanică din nordul Dunării şi jefuind-o pe cea din sudul fluviului, slavii vechi către sfârşitul sec. al VI-lea reuşesc să-şi sporească simţitor capacitatea militară. De aceea, folosind ca bază de atac teritoriile nord-danubiene, ei presează tot mai mult asupra Imperiului Bizantin. Până la urmă aceste presiuni au dat rezultatul scontat. În 602 sub loviturile slavilor şi ale altor triburi barbare venite din Orient a fost slăbit considerabil hotarul Bizanţului de la Dunăre care de acum înainte nu mai este în stare să ţină piept puhoiului de migratori ce veneau din Nord. Majoritatea slavilor părăsesc teritoriile nord-danubiene şi năvălesc în masă pe pământurile bizantine pentru a se stabili acolo. Colonizarea de către slavi a Peninsulei Balcanice a schimbat balanţa demografică din nordul Dunării în favoarea populaţiei romanice, ceea ce de fapt însemna o revenire la situaţia de

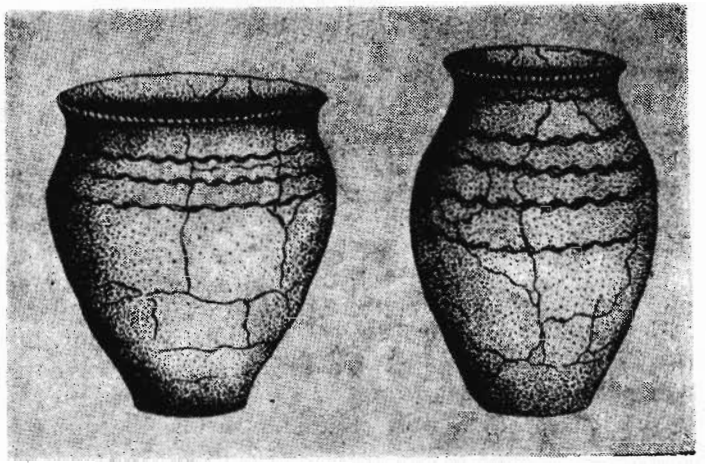

Fig. 4. Ceramică din sec. VIII—IX. Aşezarea Cobusca Veche, raionul Anenii Noi

până la mijlocul sec. al VI-lea. Migraţia slavilor la sud de Dunăre a cauzat urmări grave pentru romanitatea orientală care în aşa fel a fost ruptă de Imperiul Roman de Răsărit, fiind înconjurată din toate părţile de o lume străină, cea a slavilor.

Astfel, romanicii nord-danubieni, inclusiv cei din Moldova, devin o insulă din marele ocean slav ce s-a păstrat până în sec. al XX-lea. Această situaţie, bineînţeles, n-a putut să nu influenţeze asupra romanităţii orientale. Din secolul al VI-lea se începe o perioadă de contacte romano-slave, care, trecând prin mai multe etape, continuă şi astăzi. Ele au contribuit la formarea unor particularităţi la romanitatea orientală, prin care aceasta se deosebeşte substanţial de lumea romanică occidentală. Baza lor a

fost pusă în evul mediu timpuriu, când slavii vechi se aflau în migraţie. După anul 602 la nord de Dunăre au rămas acei slavi, care se stabiliseră în aşezările autohtonilor.

Convieţuind, aceste popoare în secolele VI—IX au creat o cultură materială comună. Romanicii şi slavii duceau un mod de viaţă asemănător, practicau aceleaşi procedee meşteşugăreşti, îşi făceau locuinţele la fel şi se foloseau de aceleaşi obiecte. Pe parcursul secolelor VII—IX slavii de pe teritoriul Moldovei, ca şi din celelalte regiuni nord-danubiene, au fost asimilaţi de către populaţia romanică. Ei au acceptat nu numai cultura materială a autohtonilor, ci şi limba lor. Totodată, în aceeaşi perioadă se încheie procesul formării poporului român şi a limbii sale. La populaţia romanică se conturează conştiinţa de neam, o cultură materială şi spirituală originală şi o limbă deosebită. In procesul definitivării etnogenezei poporului român o anumită amprentă au lăsat şi slavii vechi, care în virtutea soartei trăiau în acea perioadă împreună cu autohtonii. Dezvoltându-se în mijlocul populaţiei romanice, slavii vechi au adus în fondul autohton un şir de elemente noi, atât de ordin cultural, cât şi lingvistic. Unele din aceste elemente se observă în monumentele arheologice din secolele VI—IX. Astfel, trăsături slave pot fi evidenţiate în ceramică, construcţia locuinţelor, meşteşuguri etc. Influenţele slave s-au resimţit şi în domeniul social. Spre exemplu, de la slavi au fost împrumutate aşa instituţii ca «voievodatul» şi «cnezul». Din limba slavilor vechi au pătruns în limba română o serie de cuvinte noi: stăpân, jupân, nevastă, lele, ogradă, bârnă, gard, suta, smântână, daltă, blid, tigaie, lopată,

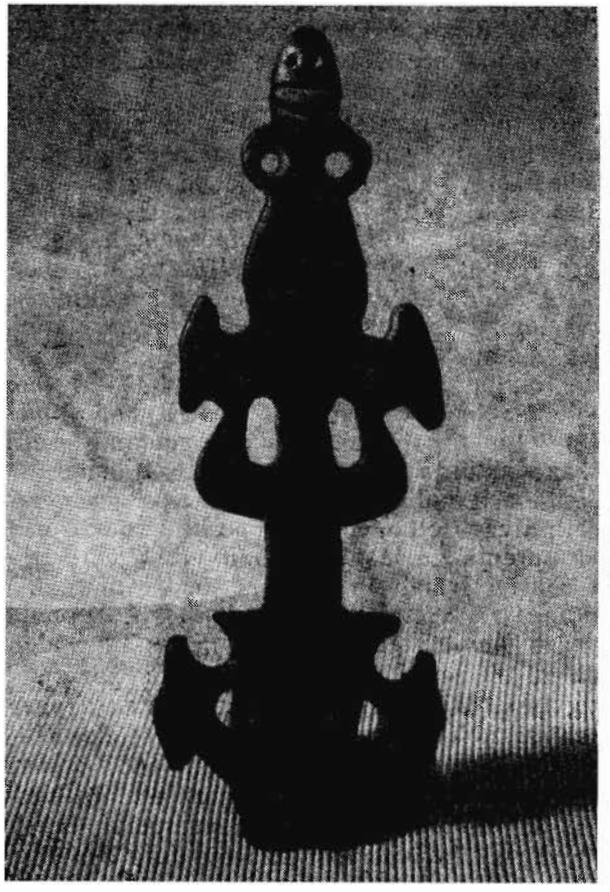

Fig. 5. Fibulă antropomorfă din bronz, sec. VII. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

nicovală, potcoavă, scoabă, topor, ciocan, greblă, sanie etc.

Influenţele slave s-au suprapus în arborele romanic în perioada, când romanitatea tindea spre consolidarea bazei sale etnolingvistice, de aceea influenţele slave n-au fost în stare să contribuie cu ceva esenţial la acest proces. Totodată, elementele slave din nordul Dunării nu aveau destulă forţă pentru a contribui la schimbări radicale în procesul etnogenezei românilor. De aceea influenţele slave au dat romanităţii orientale doar o anumită colonatură, individualizând-o într-o măsură oarecare, dar neschimbându-i cu nimic esenţa ei daco-romană.

ROMÂNII DIN MOLDOVA ÎN CALEA ULTIMELOR VALURI DE MIGRAȚIE A POPOARELOR NOMADE

Spre sfârșitul mileniului I, în afară de slavi, în partea meridională a spațiului pruto-nistrean, au pătruns triburile bulgarilor vechi. Aceste triburi erau de origine turanică. În secolele VI—VII bulgarii duceau o viață nomadă prin regiunile râului Don, unde se găsea «Bulgaria Mare». Prin anii 50 ai sec. al VII-lea o parte din bulgari în frunte cu hanul Asparuh au migrat spre Dunărea de Jos. Istoricul bizantin Theofanes Confessor susține că bulgarii lui Asparuh s-au stabilit pentru început la nord de Dunăre, între râurile Nistru și Prut, în regiunea «Oglos», care corespundea teritoriului Bugiacului contemporan. În anii 679—680 o armată bizantină condusă de împăratul Constantin al IV-lea, a încercat să-i alunge pe bulgari din sudul spațiului pruto-nistrean, dar fără succes. Mai mult ca atât, bulgarii lui Asparuh, după o biruință strălucită, trec în sudul Dunării, unde creează în 681 primul Țarat Bulgar. Astfel, la sud de Dunăre, în imediată apropiere a Moldovei, a apărut un stat nou, care va încerca să-și extindă influența asupra românilor nord-danubieni.

În secolele X—XIII teritoriul dintre Nistru și Carpați a fost supus puternic unor nenumărate invazii străine. Pentru dominație aici au luptat mai multe popoare migratoare (maghiarii, pecenegii,

ouzii, cumanii, mongolii), precum și statele vecine: Bulgaria, Rusia Kieveană, Cnezatul Halici și Ungaria. Teritoriul Moldovei pentru cnejii ruși, ca și pentru țarii bulgarilor, avea o importanță deosebită datorită așezării sale strategice. Cu toate acestea, ei n-au reușit niciodată să pună acest pământ sub controlul lor. Ceea ce au izbutit să obțină se reducea doar la atragerea populației românești în unele alianțe sau la controlarea ocazională a anumitor porțiuni de teritoriu de la marginea spațiului carpato-nistrean. În calea cnejilor ruși și bulgari stătea atât populația românească din ținut, cât și triburile nomazilor, care în perioada respectivă controlau toată stepa și silvostepa din nordul Mării Negre și în nici un caz nu vroiau să cedeze teritoriul Moldovei, ce reprezenta o poartă spre Europa Centrală și de Sud-Est.

Către sfârșitul sec. al IX-lea teritoriul Moldovei era controlat de triburile maghiarilor. Acest neam de origine fino-ugrică a migrat în Europa din regiunile Uralului de Sud. Prin anii 30 ai sec. al IX-lea maghiarii se stabiliseră la apus de râul Nipru, stăpânind toată stepa până la râurile Siret și Dunărea de Jos. Asupra teritoriului Moldovei dominația maghiarilor era pur nominală. Drept dovadă a acestui fapt constituie lipsa totală în regiunea dată a vestigiilor arheologice, care ar putea fi atribuite acestui neam. În regiunea Bugiacului și Dunării de Jos interesele maghiarilor s-au ciocnit cu cele ale bulgarilor, din care cauză între ei au izbucnit conflicte. În 896 maghiarii au suferit un eșec total în luptele purtate cu țarul Bulgariei Simion și s-au retras spre Nipru. Aceste evenimente au coincis cu începutul migrației în regiu-

Fig. 6. Ceramică din sec. X—XIII. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

nile nord-pontice a triburilor pecenege, care au fost îndreptate de ţarul bulgar împotriva maghiarilor. Din cauza presiunilor pecenegilor, maghiarii s-au retras spre Kiev, iar în 896 au migrat în Panonia, unde ulterior au creat Statul Ungar.

După plecarea maghiarilor, teritoriul Moldovei s-a transformat pentru o perioadă de cca 20 ani într-o arenă de confruntare între Rusia Kieveană şi triburile pecenegilor. Cnejii ruşi au reuşit să-i facă aliaţi pe trăitorii din regiunea Nistrului Mijlociu, care au fost antrenaţi în 907 într-o expediţie de jaf a cneazului Oleg contra Bizanţului. Bulgaria a pus stăpânire pe partea de sud a Bugiacului, pe care a controlat-o până în anul 915, când pecenegii reuşesc definitiv să-şi impună puterea lor la est de Carpaţi şi Dunărea de Jos.

Astfel, pământul Moldovei s-a pomenit sub dominaţia pecenegilor, ce erau de origine turanică,

provenind din Asia Centrală. Regiunile lor purtau numele de «Pacinakia» (Pecenegia) şi se întindeau de la râul Don până la Siret. Acest teritoriu se împărţea în sec. al X-lea în opt ţinuturi ocupate de anumite triburi. În spaţiul extracarpatic se găseau două ţinuturi pecenege: unul în Bugiac (tribul Hopon) şi altul mai la nord-vest (tribul Gyla). Sudul Moldovei a devenit pentru pecenegi o bază de atac contra Bulgariei, Bizanţului şi Ungariei. În 944 pecenegii s-au aliat cu ruşii, participând la campania cneazului kievean Igor împotriva Bizanţului. Această expediţie însă s-a terminat lângă Dunăre printr-o pace cumpărată de aurul grecilor. În 968—969 teritoriul Moldovei a fost traversat de către oştirile ambiţiosului cneaz kievean Sveatoslav, care s-a angajat într-o incursiune aventuroasă împotriva Bulgariei şi Bizanţului. Trecerea liberă a lui Sveatoslav prin Moldova s-a datorat poziţiei neutre a pecenegilor în acest conflict, care erau cointeresaţi în slăbirea Bulgariei şi a Bizanţului. La sfârşitul sec. X — începutul sec. XI pecenegii au organizat mai multe expediţii împotriva Bizanţului, ce porneau, de regulă, din sudul Moldovei.

Între anii 1037—1046 pecenegii au declanşat acţiuni militare de amploare spre nordul Moldovei, devastând regiuni imense din bazinurile râurilor Siret, Prut şi Nistru. În această perioadă au fost prădate mai multe cetăţi ale populaţiei autohtone.

În al doilea sfert al sec. al XI-lea centrul politic al pecenegilor s-a strămutat din sudul Rusiei în regiunile dunărene. Tot atunci, sub presiunea altui trib turanic — cel al uzilor, pecenegii se retrag la apus de Nistru. În aceste condiţii, în anul 1048, mai multe triburi pecenege s-au refugiat la sud de

Fig. 7. Ceramică din sec. X—XI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

Dunăre, unde se creştinează şi trec în serviciul împăratului bizantin.

Între timp, neamul uzilor, de aceeaşi origine ca şi pecenegii, se stabileşte la sud de Kiev, de unde, în 1060, este alungat şi migrează spre Dunărea de Jos. El însă nu s-a menţinut nici în această regiune, fiindcă era urmărit de alt trib turanic, cel al cumanilor, care îi ocupase locul în bazinul Niprului. În 1065 uzii trec la sud de Dunăre pe teritoriul Bulgariei, unde o parte dintre ei s-a stabilit cu traiul, iar mai târziu, împreună cu unele grupuri răzleţe de pecenegi şi de cumani, au format acolo un nou etnos — poporaţia găgăuză.

Începând cu anii 60 ai sec. al XI-lea, teritoriul Moldovei trece sub dominaţia triburilor cumane, care controlau o zonă extrem de largă din stepele

Eurasiei. Imperiul cumanilor din aşa-numita «Deşti—Kâpciak» (Stepa cumanilor) se întindea de la Kazahstan până la Carpaţi. Centrul cumanilor apuseni se găsea în regiunea Niprului, de aceea dominaţia lor asupra teritoriului Moldovei era mai mult nominală. Din această cauză la răsărit de Carpaţi în a doua jumătate a sec. al XII-lea un rol important continuau să-l joace grupurile de pecenegi, care s-au recunoscut drept vasali ai cumanilor. În perioada respectivă cumanii au întreprins prin Moldova numeroase expediţii îndepărtate contra Bizanţului, Ungariei şi Haliciului.

În a doua jumătate a sec. al XII-lea o mare parte dintre cumanii de la Nipru au migrat spre Dunăre şi Carpaţi. Drept rezultat al acestei deplasări pe teritoriile Moldovei şi Munteniei s-a format aşa-numita «Cumanie dunăreană», care a existat până la invazia mongolilor din 1241.

Triburile cumanilor, la fel ca şi ale pecenegilor şi uzilor, erau de origine turanică. Aceste neamuri duceau o viaţă nomadă, ocupaţiile lor de bază fiind creşterea vitelor şi războaiele de jaf. Triburile pecenegilor şi ale cumanilor, în general, se străduiau să întreţină relaţii de pace cu populaţiile băştinaşe din diferite regiuni, inclusiv cu românii, neamestecându-se în treburile lor interne. Autohtonii, la rândul lor, erau obligaţi să plătească nomazilor anumite dări. Unele grupuri mici de nomazi se stabileau cu traiul la marginea localităţilor româneşti şi sub influenţa băştinaşilor treceau la o viaţă sedentară. O parte dintre ei, prin căsătorii şi prin alte căi, se inflitrau în obştile româneşti. O aseme-

Fig. 8. Căldare din lut şi oală—borcan din sec. XI—XIII. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

nea situaţie a fost observată în aşezările medievale de lângă satele Hansca, Moleşti, Dănceni (raionul Ialoveni), Rădăucăneni (jud. Iaşi), Olteneşti (jud. Vaslui) etc. In aşa fel, unii nomazi adoptau limba, cultura şi obiceiurile româneşti. De la ei românii au luat unele cuvinte şi anumite elemente de cultură. Spre exemplu, autohtonii au început să facă căldări din lut, ce se asemănau cu cazanele de aramă ale nomazilor. Din limba pecenegilor şi cumanilor în limba românească se presupune că au venit aşa cuvinte ca: duşman, cioban, gorgan, colibă, bir, torbă, buzdugan, maidan, cobză etc. Despre prezenţa pecenegilor şi a cumanilor pe teritoriul Moldovei mărturisesc, de asemenea, şi înmormântările lor, păstrate în tumuli de pământ.

Triburile cumanilor şi-au menţinut poziţiile dominante în spaţiul carpato-nistrean până la începutul anilor 40 ai sec. al XIII-lea. In 1241 acest ţinut a fost cucerit de către mongoli. Cumanii împreună cu cetele de pecenegi, după o înfrângere catastrofală, au părăsit teritoriul Moldovei, plecând în Ungaria. Astfel în spaţiul extracarpatic a fost instaurat un nou jug străin, cel al mongolilor, care va dura mai bine de o sută de ani şi se va termina o dată cu afirmarea statului românesc Moldova.

CULTURA MATERIALĂ A POPULAȚIEI VECHI ROMÂNEȘTI DIN MOLDOVA

În decursul evului mediu timpuriu populația românească din Moldova ducea un mod de viață sedentar, practicând agricultura și creșterea vitelor. Așezările autohtonilor erau, de regulă, sate obișnuite, situate, de obicei, în locuri ascunse, în adâncul codrilor și pe fundul văilor. Multe dintre ele au existat încontinuu pe același loc din secolele V—VI până în secolele XIII—XIV. Așezări din această perioadă au fost cercetate la Hansca, Molești, Dănceni, Durlești (raionul Ialoveni), Pohorniceni, Trebujeni-Scoc, Butuceni, Branițe, Lucășeuca (raionul Orhei), Logănești (raionul Hâncești), Etulia (raionul Vulcănești), Dodești (jud. Vaslui), Costișa (jud. Neamț), Botoșana (jud. Suceava) etc.

Pe lângă așezările obișnuite, în unele ținuturi din Moldova în evul mediu timpuriu au existat cetăți, construite, de regulă, în locurile greu accesibile, pe promontorii sau platouri. Aceste retranșamente erau întărite cu unul sau câteva valuri de pământ prevăzute cu palisade de lemn, în fața cărora se găseau șanțuri adânci. Astfel de cetăți au fost descoperite lângă satele Calfa (raionul Anenii Noi), Răciula (raionul Călărași), Lucășeuca (raionul Orhei), Fundul Herții, Dersca, Tudora (jud. Botoșani) etc.

Satele erau așezate pe pământuri mănoase, de obicei pe malurile unor pârâiașe mici. În jurul localităților se aflau pășuni, unde păștea ovine și bovine, păduri bogate în plante și animale de vânat. Tot aici se găseau terenurile agricole. Pământul era prelucrat cu plugul de lemn, întărit la capăt cu un brăzdar de fier. Mai mult se cultivau meiul și grâul și mai rar ovăzul și secara. Recoltele se strângeau cu ajutorul secerii de fier și se păstrau în gropi adânci, care se astupau cu un capac de lemn, iar deasupra aveau o colibă din stuf. Pentru transport se foloseau căruța cu cai și carul cu boi. Satele erau alcătuite din 20—50 de locuințe, majoritatea caselor fiind de tip semibordei, cu partea de jos adâncită în pământ cu 0,5—1,5 m. Pereții caselor se făceau din lemn și se ungeau cu lut, iar acoperișul era din paie sau stuf. Toate locuințele aveau o singură încăpere cu o suprafață foarte mică, care varia între 10 și 25 m². În unul din colțurile casei se găsea o vatră sau un cuptor. În secolele VI—IX predominau locuințele cu cuptoare din piatră, iar în secolele X—XIII cu cuptoare cu boltă, săpate în lut steril.

Mâncarea se pregătea în oale de lut, care erau aranjate pe podeaua vetrei sau între pietrele cuptorului. În secolele V—IX oalele se confecționau, de regulă, manual, în fiecare familie. Ele erau foarte grosolane și aveau pereții masivi și zgrunțuroși. De multe ori pe marginea buzei oalelor se imprima cu ajutorul degetului un ornament, iar pe pereți se incizau linii vălurate sau orizontale. De obicei, se folosea oala-borcan de diferite mărimi, care avea o utilizare universală. Pe lângă borcane se întrebuințau tigăi din lut și strachini. Pentru strecurarea

Fig. 9. Ceramică din sec. X—XIII. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

brânzei se utilizau oale speciale cu găuri la fund. Începând cu secolele IX—X, ceramica se confecţiona la roata olarului şi era arsă în cuptoare speciale.

Cerealele se măcinau cu râşniţa de mână alcătuită din două pietre circulare. Anterior însă grâul era uscat pe o tava de lut, de forma unui lighean oval, instalată deasupra cuptorului. Din făină de grâu sau de mei se făcea pâine, mai bine zis, un fel de turte, care se coceau pe suprafaţa unor discuri de lut, în tigăi sau direct pe vatră.

Gospodăria românilor avea un caracter autarhic. In ea se producea tot necesarul pentru viaţa omului. Femeile se ocupau cu torsul, ţeseau covoare, pânză pentru haine din lână, in şi cânepă. Torsul se efectua cu ajutorul unor fuse cu o greutate din lut la capăt, făcute din beţişoare de lemn. Pen-

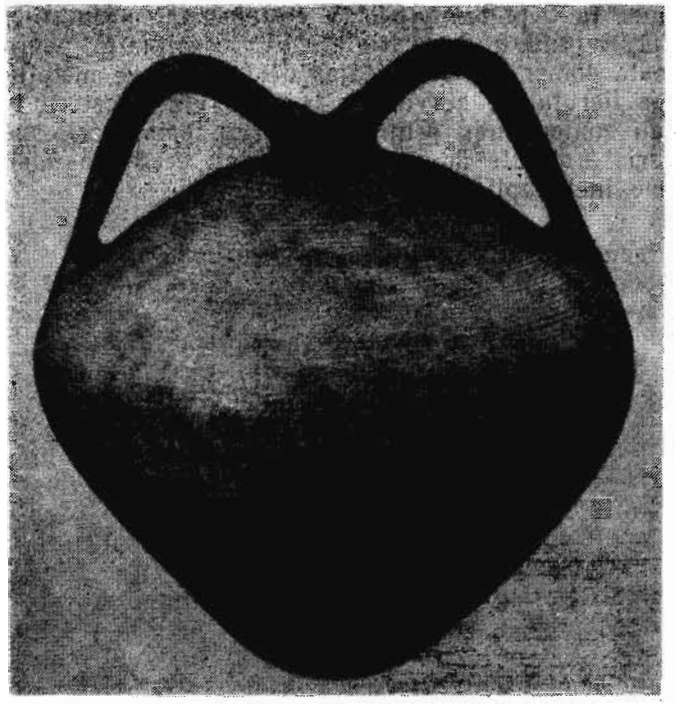

Fig. 10. Amforă bizantină din sec. XII—XIII. Aşezarea Cigârleni I, raionul Ialoveni

tru prelucrarea pieilor şi confecţionarea cojoacelor se foloseau străpungătoare din os. Obiectele din fier şi aramă se produceau, de obicei, pe loc de către fierari, care erau în acelaşi timp şi metalurgişti. Pentru căpătarea fierului se folosea minereul de baltă, ce se întâlneşte în Moldova, iar uneori şi minereul de munte adus din Carpaţi. Fierul se ob-

ţinea în cuptoare speciale. Obiectele produse de fierari erau foarte variate, fiind destinate pentru toate domeniile vieţii materiale. Alături de metalurgia fierului se dezvolta şi giuvaiergia. Meşterii locali confecţionau prin turnare sau forjare cele mai variate obiecte de aramă şi argint: cercei, pandantive, inele, aplice pentru haine etc.

CREŞTINISMUL LA RĂSĂRIT DE CARPAŢI ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU

Poporul român este unul dintre puţinele popoare din Europa care a adoptat creştinismul în perioada constituirii sale ca neam. Acest proces a avut loc în primele secole ale erei noastre, când religia creştină s-a răspândit triumfător nu numai în bătrânul Imperiu Roman, ci şi la unele popoare din apropierea lui. Mai mult decât atât, după cum s-a menţionat deja, creştinismul a reprezentat unul din factorii de bază în etnogeneza poporului român. De aceea, istoria românilor este totodată şi istoria creştinismului din spaţiul carpato-dunărean.

Începuturile creştinismului din regiunea Dunării de Jos, după cum ne spun unele scrieri hagiografice şi o serie de documente istorice, sunt legate de numele Sfântului Andrei, care în sec. I e.n. a predicat în părţile Sciţiei — teritoriu ce cuprindea nu numai Dobrogea, ci şi regiunile nord-danubiene, inclusiv spaţiul carpato-nistrean. Răspândirea în masă a creştinismului în aceste regiuni însă se începe din secolele III—IV, când Imperiul Roman se găsea în criză, iar noua credinţă devine religie de stat.

In istoria creştinismului din spaţiul românesc până în secolul al XIV-lea cercetătorul român Dan Teodor deosebeşte patru etape de bază. In prima etapă (sec. III—V e.n.) creştinismul este adoptat

de către populaţia daco-romană şi dacică liberă. Procesul de creştinizare are loc pe cale populară, nefiind impus de vreo putere politico-militară. Creştinismul era îmbrăţişat de către daco-romani şi daci benevol. Noua religie devine pentru ei o necesitate vitală, care va determina mai departe sensul existenţei lor. Totodată religia creştină reprezenta o latură fundamentală a procesului de romanizare a dacilor. Această latură de fapt a şi determinat succesul romanizării. Factorul creştin reprezintă acea cheie magică, care lămureşte clar problema romanizării dacilor şi dă un răspuns incontestabil la multiplele discuţii pe această temă.

Despre răspândirea creştinismului la daci aflăm din izvoarele scrise, arheologice şi lingvistice. Istoricii Tertulian, Origene (sec. III), Philostorgius, Ephifanios, Zosimos, Socrates Scolasticus, Eusebiu din Caesarea, Sozomenos, Auxentius din Durustor (sec. IV), Hieronimus (sec. V) etc. ne informează despre activitatea misionarilor creştini în Dobrogea şi nordul Dunării. Ei pomenesc de episcopii Ulfila, Audias, Sfinţii martiri Sava, Nicetas etc.

Un interes deosebit prezintă activitatea în spaţiul carpato-nistrean a comunităţii creştine, condusă de către episcopul Audias, care a întemeiat aici primele mănăstiri. Membrii acestei comunităţi duceau un mod de viaţă ascetic şi trăiau în peşteri. După opinia lui Dan Teodor, anume lor aparţineau iniţial complexele rupestre de lângă Butuceni de pe Răut şi Ţâpova de pe Nistru.

Dacii au adoptat creştinismul în forma latină. Latinismul creştinismului românesc este dovedit de datele lingvistice. Astfel, terminologia de bază creştină la români e de provenienţa latină, care a putut

să pătrundă în fondul lingvistic numai până în sec. al VI-lea. De exemplu: biserică (basilica), Dumnezeu (Dominus Deus), Crăciun (Creationem), mormânt (monumentum), a boteza (baptizare), câşlegi (caseum ligare), creştin (christiamus), cruce (crucius), înger (angelius), păcat (paccatum), păgân (paganas), Paşte (Paschae), preot (presbyterum), rugăciune (rugationem) etc.

Pe plan arheologic adoptarea creştinismului de către strămoşii românilor din epoca antică târzie se manifesta prin apariţia înmormântărilor sărăcăcioase, efectuate prin ritul înhumării cu orientarea spre vest.

Cele mai mari centre creştine se găseau în Scythia Minor (Dobrogea). De către arheologi au fost descoperite vestigiile a peste 30 de bazilice din secolele IV—VI e.n. Un deosebit interes în întreaga lume a trezit descoperirea în 1971 în satul Niculiţel (jud. Tulcea) într-o încăpere subterană a unei bazilici ce datează din sec. al IV-lea e.n. în care erau înmormântate şase persoane martirizate în timpul persecuţiilor împotriva creştinilor. Pe unul din pereţi erau înscrise numele a patru martiri: Attalos, Zotikos, Kamasis şi Filippos.

Pe teritoriul Dobrogei în acea perioadă existau mai multe episcopii, principala fiind cea de la Tomis, de care aparţineau nu numai credincioşii din provincia Scythia Minor, dar şi creştinii de la nordul Dunării.

A doua etapă a creştinismului nord-danubian cuprinde sec. VI—VIII, cînd are loc migraţia slavilor. Din cauza colonizării de către slavi a teritoriului din sudul Dunării, legăturile cu biserica din Imperiul Bizantin într-o anumită măsură au slăbit, creş-

tinismul nord-danubian menţinându-se în condiţiile unei izolări, mai mult sau mai puţin pronunţate, de cealaltă lume creştină. In această etapă romanicii reprezentau o insulă a creştinităţii în mijlocul marelui ocean al păgânilor. Dar, în pofida tuturor obstacolelor, creştinismul a supravieţuit, fiindcă această credinţă nu era pur şi simplu o religie, ci însemna ceva mai mult, constituind una din condiţiile fundamentale, dacă nu principala, a existenţei românităţii orientale în genere.

In această perioadă la populaţia romanică lipsea o organizare strictă a vieţii religioase. Ca şi în etapa precedentă, multe ritualuri creştine se aflau în curs de constituire. Astfel, ritul funerar se caracterizează, ca şi mai înainte, prin biritualism. O parte din populaţia creştină practica ritul înhumării, iar alta incinerarea. Această tradiţie de origine geto-dacică s-a dovedit a fi destul de conservatoare, fiind depăşită complet abia către sfârşitul mileniului întâi.

Despre practicarea creştinismului de către populaţia romanică din spaţiul carpato-nistrean în această perioadă ne mărturisesc descoperirile cruciuliţelor din os (Lozna—Străşeni, jud. Botoşani), plumb (Ruginoasa, jud. Iaşi) şi bronz (Cândeşti, jud. Vrancea, Davideni, jud. Neamţ), a tiparelor pentru cruciuliţe (Botoşana, jud. Suceava), a diferitelor simboluri creştine incizate pe obiecte din lut sau os: peştele, porumbelul, crucea etc. (Costeşti, jud. Iaşi, Traian, jud. Bacău, Hansca, raionul Ialoveni, Botoşana, jud. Suceava, Horga, jud. Vaslui).

O nouă etapă, cea de-a treia, în dezvoltarea creştinismului la nord de Dunăre se profilează în sec. IX—XI. Datorită creştinării vecinilor din sud, a

bulgarilor (865), iar apoi şi a celor din răsărit, a ruşilor (988), şi a revenirii stăpânirii Imperiului Bizantin în regiunea Dunării de Jos (971), legăturile comunităţilor creştine din spaţiul carpato-nistrean cu biserica bizantină sunt restabilite. Despre influenţa bisericii constantinopolitane asupra creştinilor de la răsărit de Carpaţi vorbesc destul de concludent vestigiile arheologice.

In această perioadă s-au conturat anumite rituri creştine, dispar unele practici păgâne, ce se mai menţineau în ritul de înmormântare. Începând cu sec. al X-lea, populaţia romanică practica numai ritul înhumării cu orientarea vest-est, în timp ce incineraţia dispare complet. Totodată se folosesc tot mai pe larg diferite obiecte de cult de factură bizantină, spre exemplu, cruciuliţe relicvare din bronz sau argint (Hansca, raionul Ialoveni, Adjud, jud. Vrancea, Dăneşti, jud. Vaslui), accesorii din bronz de la cărţile sfinte (Hansca) etc. Au fost înregistrate inscripţii făcute de către localnici cu litere greceşti. O bucată de fusaiolă de factură locală cu o astfel de inscripţie a fost găsită de arheologul Ion Hâncu lângă satul Hansca. Despre practicile creştine din această perioadă mărturisesc obiectele descoperite în diferite localităţi: cruciuliţe din piatră (Murgeni, jud. Vaslui, Dodeşti, jud. Vaslui), plumb (Hlincea, jud. Iaşi), bronz (Suceava-Şipot, jud. Suceava), vase din lut cu semnul crucii (Hansca, raionul Ialoveni, Bogdăneşti, jud. Vaslui, Epureni, jud. Vaslui), inele cu semnul crucii (Fedeşti, jud. Vaslui) etc. Bisericile autohtonilor în această perioadă, ca şi în cea precedentă, erau construite din lemn, din care cauză este greu de a le evidenţia pe cale arheologică.

A patra etapă în dezvoltarea creştinismului pe pământul românesc din perioada prestatală ţine de secolele XII—XIV. Acum înrâurirea bizantină asupra creştinilor nord-danubieni întrucâtva scade din cauza creării celui de-al doilea Ţarat bulgar şi a creşterii influenţei în această regiune a Rusiei Haliciene. Cu toate acestea, din punct de vedere organizatoric, comunităţile creştine din spaţiul carpato-nistrean se supuneau bisericii ortodoxe din Bizanţ. Din această perioadă avem prima menţiune scrisă despre activitatea în acest ţinut a unor episcopi romani. Astfel, în scrisoarea papei Grigore al IX-lea din 14 noiembrie 1234 adresată principelui ungur Bela se menţionează că vlahii de la sud-estul Carpaţilor «nesocotind biserica romană (catolică — *Gh. P.*) nu primesc tainele bisericeşti de la ... episcopul cumanilor care e în fruntea diecezei de acolo, ci de la oarecari pseudoepiscopi, care ţin de ritul grecilor (ortodox — *Gh. P.*)». Episcopia cumanilor a fost creată în sec. al XIII-lea de către papa de la Roma pentru a-i creştina pe nomazii tunanici. In acelaşi timp, biserica catolică dorea să-şi extindă sfera de influenţă şi asupra românilor. Dar, după cum se vede din scrisoarea Papei, românii nu vroiau să accepte catolicismul, preferând credinţa strămoşilor, cea ortodoxă.

Pe parcursul secolelor XII—XIV autoritatea canonică asupra teritoriilor româneşti, inclusiv a celor dintre Nistru şi Carpaţi, era efectuată de Patriarhia din Constantinopol. Această autoritate canonică se realiza prin mijlocirea unor episcopate din apropierea spaţiului carpato-nistrean — cele de la Vicina (Dobrogea), Târnova, Cetatea Albă şi Halici. De acum înainte presiunea creştinilor din

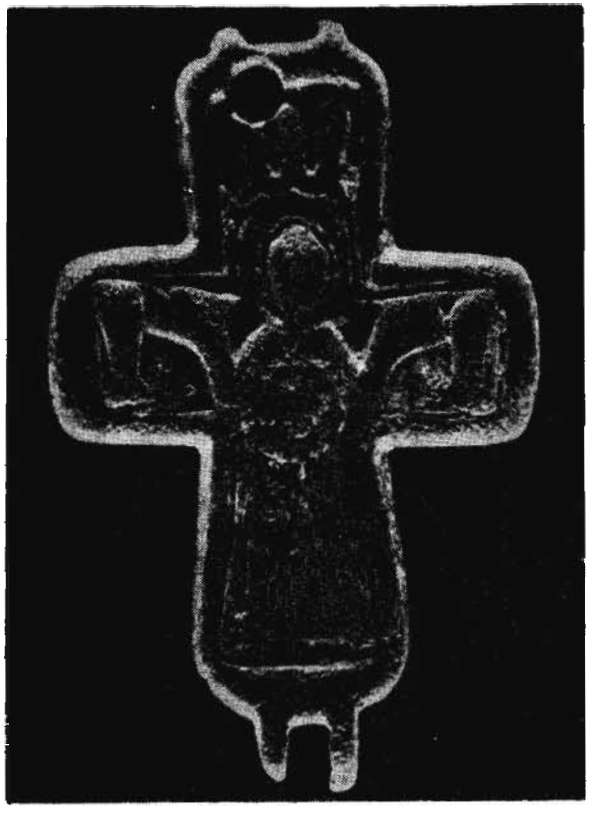

Fig. 11. Cruce-encolpion din sec. X—XI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

spaţiul carpato-nistrean din partea ierarhilor slavoni din Bulgaria şi Rusia devine tot mai mare. În cele din urmă ea s-a soldat cu impunerea liturgiei slavone în Biserica românească.

In plan arheologic în secolele XII—XIV în spaţiul carpato-nistrean se observă anumite evoluţii în ritul de înmormântare. Astfel, prin secolele XIII—XIV se statorniceşte practica înmormântării decedatului cu mâinele pe piept, păstrată până la etapa contemporană. Se poate de afirmat, de asemenea, că în această regiune alături de biserica oficială activau şi anumite secte. În această perioadă în spaţiul carpato-nistrean o întrebuinţare largă au obiectele de cult şi, în special, cruciuliţele-relicvarii, numite şi encolpioane, care erau alcătuite din două părţi turnate din bronz sau argint, prinse între ele printr-o urechiuşă specială, prevăzută cu o osie, cu ajutorul căreia encolpionul putea fi deschis sau închis. La bază encolpionul avea o altă urechiuşă, prin care cruciuliţa era încuiată. Cruciuliţele se numeau relicvarii din cauza că în interiorul lor se păstrau rămăşiţe de anumite obiecte sfinte, spre exemplu, fragmente de la moaşte etc. Dacă în epoca precedentă encolpioanele pătrundeau în regiune din Imperiul Bizantin, apoi în secolele XII—XIV, acestea se aduceau într-un număr destul de mare de la Lavra din Kiev, unde erau confecţionate. Dintre relicvariile de tip bizantin pot fi menţionate cele din Bâtca Doamnei (jud. Piatra-Neamţ) şi Lunca (jud. Botoşani). Encolpioane de tip vechi rusesc au fost descoperite la Botoşani, Piatra Neamţ, Vorniceni (jud. Botoşani), Belceşti (jud. Iaşi), Cândeşti (jud. Neamţ), Trifeşti (jud. Iaşi) etc.

Răspândirea largă pe teritoriul Moldovei a encolpioanelor vechi ruseşti constituie încă o dovadă a influenţei crescânde a Bisericii slave ce se va intensifica în secolele XIV—XV. Mai departe începe o nouă epocă în istoria creştinismului românesc care se va afirma pe plan european şi va crea valori culturale, ce se vor înscrie în patrimoniul culturii universale.

spaţiul carpato-nistrean din partea ierarhilor slavoni din Bulgaria şi Rusia devine tot mai mare. In cele din urmă ea s-a soldat cu impunerea liturgiei slavone în Biserica românească.

In plan arheologic în secolele XII—XIV în spaţiul carpato-nistrean se observă anumite evoluţii în ritul de înmormântare. Astfel, prin secolele XIII—XIV se statorniceşte practica înmormântării decedatului cu mâinele pe piept, păstnată până la etapa contemporană. Se poate de afirmat, de asemenea, că în această regiune alături de biserica oficială activau şi anumite secte. In această perioadă în spaţiul carpato-nistrean o întrebuinţare largă au obiectele de cult şi, în special, cruciuliţele-relicvarii, numite şi encolpioane, care erau alcătuite din două părţi turnate din bronz sau argint, prinse între ele printr-o urechiuşă specială, prevăzută cu o osie, cu ajutorul căreia encolpionul putea fi deschis sau închis. La bază encolpionul avea o altă urechiuşă, prin care cruciuliţa era încuiată. Cruciuliţele se numeau relicvarii din cauza că în interiorul lor se păstrau rămăşiţe de anumite obiecte sfinte, spre exemplu, fragmente de la moaşte etc. Dacă în epoca precedentă encolpioanele pătrundeau în regiune din Imperiul Bizantin, apoi în secolele XII—XIV, acestea se aduceau îtr-un număr destul de mare de la Lavra din Kiev, unde erau confecţionate. Dintre relicvariile de tip bizantin pot fi menţionate cele din Bâtca Doamnei (jud. Piatra-Neamţ) şi Lunca (jud. Botoşani). Encolpioane de tip vechi rusesc au fost descoperite la Botoşani, Piatra Neamţ, Vorniceni (jud. Botoşani), Belceşti (jud. Iaşi), Cândeşti (jud. Neamţ), Trifeşti (jud. Iaşi) etc.

Răspândirea largă pe teritoriul Moldovei a encolpioanelor vechi ruseşti constituie încă o dovadă a influenţei crescânde a Bisericii slave ce se va intensifica în secolele XIV—XV. Mai departe începe o nouă epocă în istoria creştinismului românesc care se va afirma pe plan european şi va crea valori culturale, ce se vor înscrie în patrimoniul culturii universale.

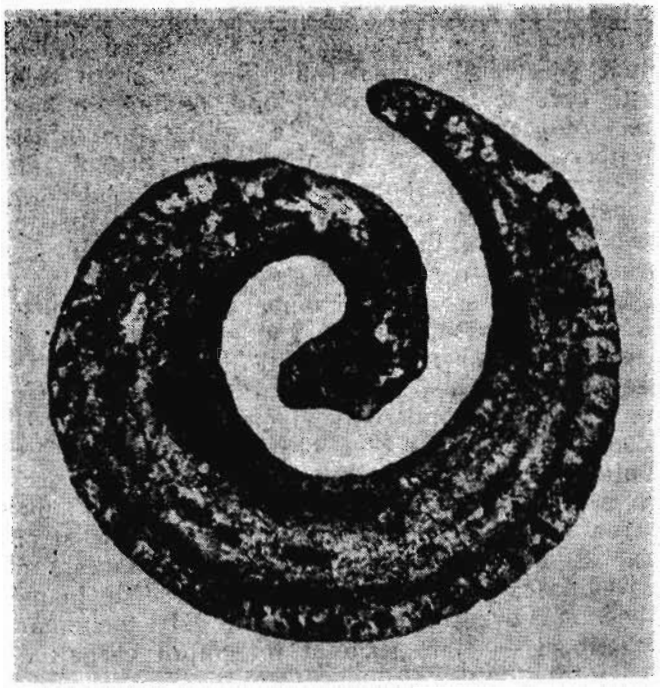

Fig. 12. Obiect de podoabă din bronz. Sec. X—XI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

tat neîntrerupt pe acelaşi loc cca 900 de ani. Situaţii similare sunt documentate şi în alte aşezări din Moldova, spre exemplu, în satele Moleşti (raionul Ialoveni), Pohorniceni (raionul Orhei), Dodeşti (jud. Vaslui) etc.

In decursul evului mediu timpuriu obştile săteşti au fost principalele celule în care s-a păstrat romanitatea neamului şi un puternic instrument de re-

zistenţă al autohtonilor în faţa migratorilor. Uniunile de obşti săteşti, după expresia marelui istoric Nicolae Iorga, au constituit aşa-numitele «Romanii populare», care au cunoscut o dezvoltare ascendentă spre forme social-politice superioare, din care au evoluat statele feudale româneşti.

Începând cu sec. al IX-lea, în urma consolidării social-politice şi militare, românii de pretutindeni, de asemenea şi acei din Moldova, încep să-şi creeze formaţiuni politice de tipul voievodatului. Voievodatul se mai numea şi «ţară», denumire provenită din termenul roman «terra», ce înseamnă «pământ», cu sens de formaţiune politică într-o anumită regiune. Termenul «voievodat» la strămoşii noştri a apărut în urma asimilării slavilor vechi din nordul Dunării. La slavi «voievoda» înseamnă conducător militar (voie=oaste, vodă=conducător). Românii însă prin acest termen îl desemnau pe conducătorul unei confederaţii de obşti dintr-o anumită regiune sau al unei ţări, care, în afară de funcţii militare, era înzestrat cu funcţii politice şi judecătoreşti. Fiecare voievodat se compunea din câteva confederaţii de obşti săteşti din valea unui sau a câtorva cursuri de apă.

In secolul al X-lea la nord de Dunăre existau mai multe voievodate ale populaţiei autohtone, dintre care cele mai puternice erau formaţiunile din Transilvania, conduse de Gelu, Clad şi Menumorut. Aceste voievodate aveau o istorie mai veche şi legături strânse cu matca romană de răsărit — Imperiul Bizantin. Despre vechimea voievodatelor româneşti din Munţii Carpaţi şi relaţiile lor tradiţionale cu Bizanţul ne informează cronica ungară întocmită de către secretarul anonim al regelui Bela al

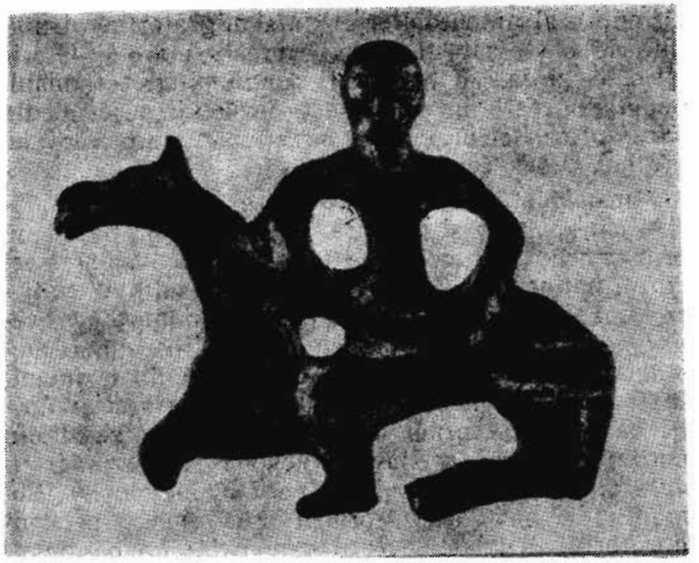

Fig. 13. Pandantiv din bronz. Sec. X—XI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

III-lea. Vorbind de războaiele maghiarilor contra românilor din Transilvania, Anonymus menţionează că voievodul Menumorut a declarat regelui ungar că nu va ceda duşmanilor nici o palmă de pământ, fiindcă ţara sa o moştenise de la strămoşi, precizând că «graţie stăpânului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele». Ţările româneşti din nordul Dunării întotdeauna atrăgeau atenţia migratorilor, fiindcă erau bogate în pământuri, râuri şi minerale. Acelaşi cronicar ne comunică despre ţara lui Gelu, «că pământul acela e udat de cele mai bune râuri..., din nisipul lor se culege aur..., se scoate sare». Un emisar al regelui maghiar «a văzut, pe cât poate să cuprindă vederea omului, bunătatea şi rodnicia pământului». Ceea ce a observat «i-a plăcut nespus de mult» şi «în cea mai mare grabă s-a întors la domnul său şi i-a vorbit multe despre bunătatea acestei ţări».

În secolele X—XIII pe teritoriul Moldovei au existat mai multe formaţiuni prestatale ale românilor, dar din cauza numărului insuficient de documente scrise, despre ele cunoaştem foarte puţin. Cu toate acestea, putem afirma că voievodate româneşti puternice erau şi la răsărit de Carpaţi. Din lucrarea medievală islandeză «Saga lui Eumud» aflăm că românii dintr-o ţară din această regiune la începutul sec. al XI-lea au participat chiar de partea cneazului Sveatopolc la lupta pentru tronul kievean împotriva lui Iaroslav cel Înţelept.

În sec. al XII-lea în spaţiul carpato-nistrean exista un voievodat românesc («Valachen land» — «Ţara românilor») în frunte cu ducele Ramunc (Roman), care era socotit în mai multe state europene drept ostaş brav şi viteaz. Despre puterea şi autoritatea lui Ramunc vorbeşte faptul că el a fost invitat în Germania, unde cu un pâlc de ostaşi a participat la prestigioasele competiţii cavalereşti. Datorită capacităţilor sale, ducele Ramunc a devenit unul dintre eroii vestitului poem german «Cântecul Nibelungilor», cunoscut foarte bine în Europa medievală.

De românii dintr-o ţară din răsăritul Carpaţilor, care erau aliaţi ai împăratului bizantin, pomeneşte pe la mijlocul secolului al XII-lea istoricul bizantin Nicetas Choniates. Îndeplinindu-şi obligaţiunile

față de împărat, aceștia, în anul 1164, au întins o cursă pretendentului la tronul Bizanțului, prințului Andronic. După o tentativă nereușită de-a pune mâna pe putere, Andronic a fugit spre Halici, dar la hotarele cnezatului rus românii l-au reținut și l-au întors în Bizanț. Informația lui Nicetas Choniates constituie încă o mărturie potrivit căreia căpeteniile române din răsăritul Carpaților în această perioadă se bucurau de autoritate pe un spațiu întins, de la Dunărea de Jos până la cursul superior al râului Prut.

Nuclee prestatale ale românilor în prima jumătate a secolului al XIII-lea existau în partea de sud-est a Moldovei și în nord-estul Munteniei. Din scrisoarea papei Grigore al IX-lea din 1234 aflăm că românii din regiunea extracarpatică aveau o organizare bisericească proprie în frunte cu episcopi ortodocși. O asemenea organizare religioasă putea să fiinţeze numai în cadrul unei formațiuni politice a populației românești, care avea menirea să asigure securitatea autohtonilor în fața expansiunii catolicismului. Formațiunea politică din regiunea menționată era destul de puternică. Acest fapt l-a determinat pe papa de la Roma să se adreseze prințului moștenitor al Ungariei, Bela, cu rugămintea de a-i impune pe români să recunoască autoritatea reprezentantului bisericii catolice din episcopia cumanilor, creată în 1228 în aceste ținuturi.

La răsărit de Carpați, în preajma Haliciului, în secolul al XIII-lea exista o țară a românilor, menționată în cronica rusească a lui Ipatie sub denumirea «Zemlea Bolohovțev». Între anii 1231 și 1257 românii bolohoveni au declanșat o luptă activă împotriva Cnezatului Halici pentru a-și dobândi

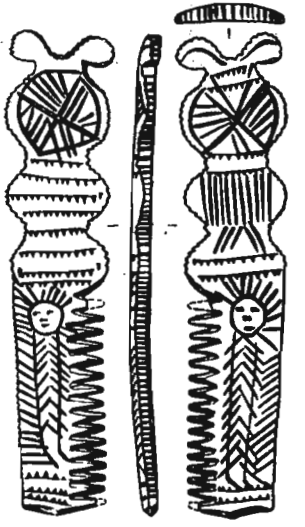

Fig. 14. Piepten din os din sec. X—XI. Așezarea Hansca, raionul Ialoveni

independența. În această luptă cnejii bolohoveni au primit ajutor din partea mongolilor. Cu toate acestea, până la urmă cneazul rus Daniil a reușit să obțină o victorie hotărâtoare. Faptul că cnejii bolohoveni au fost în stare să lupte cu unele dintre cele mai puternice state ruseşti mai bine de 20 de ani dovedește că țara românilor de pe cursurile superioare ale râurilor Nistru și Prut reprezenta o formațiune destul de solidă. Această țară se bucura de autoritate și în străinătate. Iată de ce s-a putut obține susținerea din partea mongolilor în luptele cu Cnezatul Halici.

Existența formațiunii politice a bolohovenilor este dovedită, de asemenea, și pe cale arheologică. Astfel, în urma cercetărilor efectuate în regiunea menționată au fost descoperite mai multe așezări, care cândva reprezentau cetăți bine întărite, având valuri de pământ și palisade din lemn, înconjurate cu șanțuri adânci. Despre unele cetăți ale bolohovenilor, cele de la Bolohov, Derevici, Gubin și Cudin, se menționează și în izvoarele scrise ale vremii. Cultura materială a bolohovenilor se deosebea întrucâtva de cea a românilor din răsăritul Carpaților pentru că primii, trăind în vecinătatea unuia dintre cele mai dezvoltate centre ale culturii vechi ruseşti — Cnezatul Halici—Wolhynia, au împrumutat de aici foarte multe elemente.

Printre formațiunile politice din Moldova mai mulți istorici includ așa-numitele «republici» Câmpulung, Vrancea și Tigheci, jud. Fălciu, despre care a scris la începutul sec. al XVIII-lea Dimitrie Cantemir. Referitor la locuitorii acestor ținuturi el relatează că: «... chiar, dacă nu sunt nobili, totuși, nu ascultă de nici un boier și alcătuiesc un fel de republică. Primul este Câmpulung în ținutul Sucevei, încins de-un lanț de munți foarte înalți. Cuprinde cam cincizeci de sate, care toate își au legi și judecători proprii. Uneori primesc și doi vornici trimiși de domn, dar nu rareori, dacă aceștia jupuiesc pe țărani, și izgonesc, bizuindu-se pe acele mijloace de apărare pe care li le-a dat natura.

...Plătesc un bir anual, nu cât vrea domnul, ci cât făgăduiseră ei domnitorului mai înainte și această învoială o reînoiesc prin trimisul lor ori de câte ori Moldova capătă un nou domn. Dacă domnul ar vrea să se poarte mai aspru cu ei și să le impună

poveri noi, nu stau mult la tocmeală ci, refuzând cu totul birul, se retrag în văgăunile munților, de care niciodată domnitorii nu le cer mai mult decât trebuie... A doua republică în Moldova, mai mică însă, este Vrancea în ținutul Putnei, aproape de hotarul cu Valahia, înconjurată de pretutindeni cu munți sălbatici. Are douăsprezece sate, numai două mii de gospodării și la fel ca și Câmpulung mulțămindu-se numai cu păstoritul oilor, nu cunoaște, plugul. Tot așa locuitorii plătesc domnului în fiecare an un anumit bir hotărât, dar altminteri se conduc după legile lor și nu primesc nicicum porunci sau judecători de la domn.

A treia este Tigheciul în ținutul Fălciului, în codru la hotarele cu tătarii din Bugiac, cel mai puternic parapet al întregii Moldove dintre apele Prutului și Basarabia. Locuitorii plătesc în fiecare an domnului un bir mic; toți sunt călăreți. Odinioară erau opt mii, astăzi cu greu scot în luptă două mii; altminteri întrec pe toți locuitorii Moldovei în vitejie, astfel încât se și spune într-un proverb binecunoscut: cinci tătari crâmleni fac mai mult decât zece tătari bucegeni, cinci moldoveni întrec zece crâmleni, dar cinci codreni, căci acesta este numele care se dă obișnuit tighecenilor în Moldova, bat zece moldoveni».

Confederațiile de obști despre care vorbește Dimitrie Cantemir s-au constituit cu mult înainte de apariția Statului feudal Moldovenesc. După caracteristicile de bază: teritoriu bine delimitat, organizare proprie administrativă și militaro-politică, ele se includ în șirul organizațiilor prestatale de tipul țărilor. Asemenea formațiuni în secolele X—XIII au existat pretutindeni, mai târziu însă, făcând parte

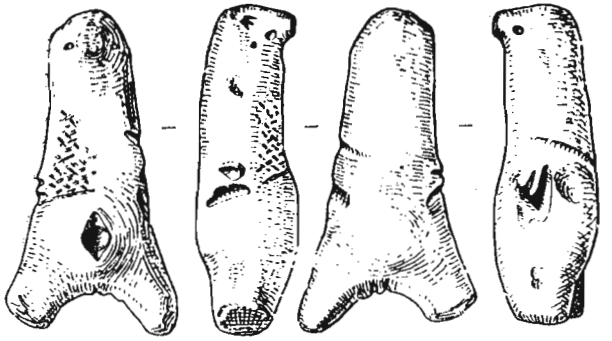

Fig. 15. Statuetă antropomorfă din lut ars. Sec. X—XIII. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

din Statul feudal Moldovenesc, majoritatea dintre ele şi-au pierdut caracteristicile de mai înainte.

Existenţa formaţiunilor teritoriale ale populaţiei băştinaşe pe teritoriul Moldovei este dovedită şi de investigaţiile arheologice. Se presupune că aşezările băştinaşilor din secolele X—XIII se împărţeau în grupuri teritoriale. În spaţiul carpato-nistrean, de către arheologi, au fost înregistrate peste zece grupuri de aşezări (regiunea dintre Răut şi Nistru, codrii Orheiului, codrii Hânceştilor, regiunea Nistrului inferior, regiunea lacurilor Dunărene, codrii Tigheciului — Fălciu, regiunea Vrancei, văile Bahluiului, văile Siretului, codrii Herţei şi regiunea Cernăuţului). S-a stabilit că în unele grupuri de aşezări, îndeosebi în cele de pe Nistru şi din nordul spaţiului carpato-nistrean, erau centre întărite (cetăţi): în regiunea Nistrului inferior — cetatea de la Calfa, în codrii Orheiului — cetăţile de la Lucăşeuca şi Răciula, în codrii Herţei — Dersca etc.

Existenţa sistemelor de apărare constituie încă o dovadă că populaţia autohtonă avea o organizare politico-militară avansată. Sursele arheologice confirmă existenţa pe teritoriul Moldovei în secolele X—XIII a mai multor formaţiuni politice cu caracter prestatal, care în cronicile vremii sunt numite ţări.

În regiunile de nord şi nord-est ale spaţiului carpato-nistrean, îndeosebi între Nistru şi Răut, în secolele X—XIII populaţia românească convieţuia cu grupuri slave de răsărit. În cronicile vremii se aminteşte de o populaţie mixtă, numită *tiverţi* (Cronică rusească «Povesti vremennâh let»). Pentru prima dată tiverţii sunt pomeniţi în anul 885. Tiverţii, după unele afirmaţii, erau «locuitorii din bazinul râului Tiras (Nistru)». Aceştia, fiind o populaţie bilingvă, se mai numeau şi «tolcovini», ce însemna «talmaci» (sau «traducători»).

Către sfârşitul sec. al IX-lea, tiverţii constituiau o formaţiune politică independentă.

În această perioadă cneazul kievean Oleg începe acţiunile de consolidare a Statului vechi Rus, reunind mai multe triburi slave din bazinul râului Nipru. În 885 face o încercare de a-i supune şi pe tiverţi, dar fără succes. La începutul sec. al X-lea tiverţii se numără printre aliaţii lui Oleg. Alianţa tiverţilor cu cneazul kievean a luat naştere, probabil, din cauza pericolului comun din partea pecenegilor, care în 896 îşi fac apariţia în spaţiul carpato-nistrean. Astfel, tiverţii sunt atraşi în câmpul de influenţă a Statului Rus, fără a se supune direct Kievului. Între cneazul kievean şi tiverţi au fost stabilite relaţii de vasalitate, româno-slavii de pe Nistru fiind nevoiţi să participe la diferite campanii

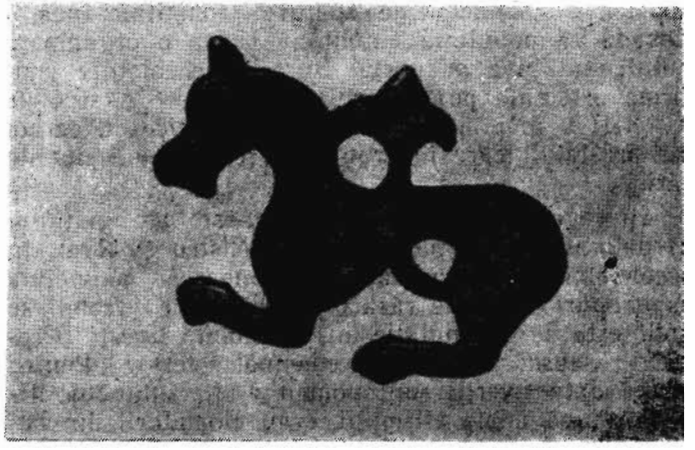

Fig. 16. Pandantiv din bronz. Sec. X—XI. Aşezarea Hansca, raionul Ialoveni

militare. Există mărturii că ei au participat la operaţiile militare organizate în 907 şi 944 de către cnejii Oleg şi Igor împotriva Bizanţului. Încercările Kievului de a-i administra pe tiverţi nu puteau fi realizabile, fiindcă pământurile dintre Nistru şi Bug, unde în 940 se stabilise tribul independent al ulicilor, nu intrau în regiunea sferei de dominaţie a cnejilor de acolo.

Cnezatul tiverţilor reprezenta o uniune militaro-politică puternică. Pe pământurile lor dintre Nistru şi Răut existau multe fortificaţii, care după părerea unor cercetători erau numite pe atunci de către populaţia autohtonă «cetăţui», iar de către slavi «horodişti». Cetăţuile aveau forma circulară, erau înconjurate de un şanţ şi apărate de un val de pământ, întărit cu o palisadă din lemn. Diametrul lor atingea 70—120 metri. La etapa actuală cunoaştem mai mult de 20 cetăţui ale tiverţilor. Mai vestite sunt cele de lângă satele Echimăuţi, Mateuţi, Ţareuca (raionul Rezina), Alcedar (raionul Şoldăneşti), Rudi (raionul Donduşeni), Mereşeuca (raionul Ocniţa). Aşezările tiverţilor au cunoscut în secolele X—XI o înflorire deosebită. În jurul horodiştilor locuiau ţăranii, care se ocupau cu gospodăria agricolă, şi meşteşugarii, care practicau pe larg metalurgia fierului, giuvaiergeria şi olăritul. Meşterii autohtoni confecţionau unelte din fier, bijuterii din metal nobil. Se dezvoltau relaţiile bani—marfă, folosindu-se monede şi grivne de argint. În urma diferenţierii de avere şi sociale se intensifică procesul de constituire a relaţiilor feudale.

Ritmul de dezvoltare ascendentă a civilizaţiei tiverţilor însă a scăzut mult din cauza invaziilor nomazilor. Pe la mijlocul sec. al XI-lea este distrusă cetatea de la Echimăuţi, alte cetăţi au fost părăsite de către autohtoni la sfârşitul acestui secol şi în prima jumătate a sec. al XII-lea. Unele centre ale civilizaţiei tiverţilor, spre exemplu, cetatea de la Rudi, au continuat să existe până la invazia mongolilor. În sec. XII—XIII tiverţii locuiau în aşezări rurale neîntărite, iar populaţia de limbă slavă treptat a fost asimilată de cea băştinaşă.

Astfel, în secolul al XIV-lea populaţia românească locuia în toate regiunile spaţiului carpato-nistrean, având formaţiunile sale prestatale, care treptat au evoluat în forme social-politice superioare, ce a dus inevitabil la formarea Statului feudal moldovenesc.

ÎNCHEIERE

Sfârşitul evului mediu timpuriu pentru poporul român a însemnat terminarea unei perioade de-o importanţă epocală. Pe parcursul sec. V—XIII la nord de Dunăre, inclusiv în spaţiul carpato-nistrean, s-a conturat o civilizaţie originală, de factură romanică prin esenţă, care se deosebea în mod substanţial de civilizaţiile popoarelor vecine şi, mai ales, ale neamurilor migratoare.

Civilizaţia medievală timpurie din Moldova se înscrie perfect în ansamblul general românesc. De aceea spaţiul carpato-nistrean în sec. V—XIII în nici un caz nu trebuie privit izolat. Procesele cultural-istorice şi etnice care aveau loc în această perioadă pe teritoriul Moldovei se desfăşurau în deplină concordanţă cu cele similare din spaţiul intracarpatic, sudul Carpaţilor şi de la Dunărea de Jos. Din această cauză teritoriul carpato-nistrean trebuie privit ca o parte componentă a spaţiului de etnogeneză a românilor şi de formare a civilizaţiei româneşti în ansamblu.

Totodată trebuie de menţionat şi existenţa unor particularităţi ale acestui tertoriu, care însă nu reieşeau dintr-un specific al civilizaţiei, ci din anumite realităţi social-politice, dictate, în special, de factorul extern. Anume în baza acestor realităţi la sfârşitul evului mediu timpuriu s-au constituit statele feudale româneşti Moldova şi Ţara Românească.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

[1] A. Ambruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei,* Bucureşti, 1980 (ed. II, Bucureşti, 1993).

[2] L. Bârzu, S. Brezeanu, *Originea şi continuitatea românilor,* Bucureşti, 1991.

[3] I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi,* Iaşi, 1982.

[4] V. Spinei, *Moldova din sec. XI—XIV,* Bucureşti, 1982, (ed. II, Chişinău, 1992).

[5] V. Spinei, *Relaţii etnice şi politice în Moldova meridională în sec. X—XIII. Români şi turanici,* Iaşi, 1985.

[6] N. Stoicescu, *Continuitatea românilor,* Bucureşti, 1980.

[7] D. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în secolele V—XI. Contribuţie arheologică şi istorică la formarea poporului român,* Iaşi, 1978.

[8] D. Teodor, *Creştinismul la est de Carpaţi,* Iaşi, 1991.

[9] Gh. Postică, *Românii din codrii Moldovei în Evul mediu timpuriu (studiu arheologic pe baza ceramicii din aşezarea Hansca),* Chişinău, 1994.

[10] I. Hâncu, *Cetăţi antice şi medievale,* Chişinău, 1993.

CUPRINS

Introducere 5

Teritoriul Moldovei în contextul etnogenezei poporului român 7

Populaţia autohtonă din Moldova în contextul migraţiei popoarelor 17

Daco-romanii din spaţiul carpato-nistrean şi primii migratori 24

Romanicii şi slavii vechi la est de Carpaţi 33

Românii din Moldova în calea ultimelor valuri de migraţie a popoarelor nomade 42

Cultura materială a populaţiei vechi româneşti din Moldova 50

Creştinismul la răsărit de Carpaţi în evul mediu timpuriu 55

Organizarea social-politică a românilor din Moldova în evul mediu timpuriu. 62

Incheiere 78

Bibliografie selectivă 79

Coli de tipar 3,22. Coli editoriale 2,62.
Tirajul 2550. Comanda 223.
Intreprinderea editorial-poligrafică «Ştiinţa»
277028, Chişinău, str. Academiei, 3.